

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
Факультет Економіки і управління  
Кафедра обліку, аудиту та оподаткування

ДИПЛОМНА РОБОТА

Магістр  
Освітній рівень

Галузь знань 07 Управління та адміністрування  
Спеціальність 071 Облік і оподаткування

на тему Організація і методика обліку та аудиту дебіторської заборгованості  
на прикладі приватного підприємства «Рекрафт», м. Хмельницький

ДРОО.17139.01.01.00

Виконала: студентка 2 курсу, групи ОАм-21-1 \_\_\_\_\_ Т. В. Данчук  
Підпис Ініціали, прізвище

Керівник  
канд. екон. наук, доцент \_\_\_\_\_ Л. А. Богатчик  
Підпис, дата Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:  
Зав. кафедри обліку, аудиту та оподаткування  
канд. екон. наук, доцент \_\_\_\_\_ Л.В. Скоробогата  
Підпис, дата Ініціали, прізвище

\_\_\_\_\_ 2022 р.

Хмельницький, 2022

# ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *Економіки і управління*  
Кафедра *обліку, аудиту та оподаткування*  
Галузь знань *07 Управління та адміністрування*  
Спеціальність *071 Облік і оподаткування*

ЗАТВЕРДЖУЮ  
Завідувач кафедри  
Скоробогата Л. В.

«\_\_» \_\_\_\_\_ 2022 р.

## ЗАВДАННЯ НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

*Данчук Тетяна Владиславівна*

---

1 Тема дипломної роботи *Організація і методика обліку та аудиту дебіторської заборгованості на прикладі приватного підприємства «Рекрафт», м. Хмельницький*  
керівник дипломної роботи *Богатчик Людмила Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент*

затверджена наказом по університету від *«01» серпня 2022 року № 83 дод. № 14* денна

2 Строк подання студентом дипломної роботи *12.12.2022 року*

3 Вихідні дані до дипломної роботи: *завдання на виконання дипломної роботи, нормативно-правова база та інструктивні матеріали по темі дипломного дослідження, періодичні видання, навчальні посібники, науково-методичні видання викладачів кафедри, практичні матеріали з діяльності підприємства*

4 Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити) *Вступ. 1 Теоретичні основи організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві 2 Організація і методика обліку та аудиту дебіторської заборгованості на прикладі приватного підприємства «Рекрафт». 3 Напрями покращення організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт». Висновки. Список джерел посилань. Додатки.*

5 Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

*1 Основні техніко-економічні показники діяльності приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках. 2 Фактори впливу на процеси виникнення дебіторської заборгованості на підприємстві. Підходи до класифікації дебіторської заборгованості. 3 Відмінності у вітчизняних та міжнародних підходах до оцінки та порядку визнання дебіторської заборгованості. Порівняння порядку відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності відповідно до національних та міжнародних стандартів обліку. 4 Порівняльний аналіз сутності та підходів до класифікації дебіторської заборгованості в окремих зарубіжних країнах. 5 Модель комплексної системи організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві. 6 Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з покупцями та замовниками у приватному підприємстві «Рекрафт». 7 Програма аудиту поточної дебіторської заборгованості приватного підприємства «Рекрафт». 8 Пропозиції вітчизняних науковців щодо розв'язання проблемних аспектів обліку дебіторської заборгованості». 9 Система рекомендованих показників для проведення аналізу дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт». 10 Аналіз способів запобігання ризику виникнення невиправданої (надмірної) дебіторської заборгованості на підприємстві.*

## 6 Консультанти розділів дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7 Дата видачі завдання 01.09.2022 року

## КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів дипломної роботи	Примітка
Затвердження теми дипломної роботи	01.09.2022	Виконано
Підбір та опрацювання літератури	15.09.2022	Виконано
Складання та затвердження плану дипломної роботи	21.09.2022	Виконано
Написання вступу до дипломної роботи	28.09.2022	Виконано
Вивчення теоретичних основ організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві, написання першого розділу дипломної роботи	09.10.2022	Виконано
Дослідження діючого порядку організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт», написання другого розділу дипломної роботи	23.10.2022	Виконано
Визначення напрямів покращення організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві, написання третього розділу дипломної роботи	02.11.2022	Виконано
Узагальнення результатів дослідження та написання висновків до дипломної роботи	18.11.2022	Виконано
Оформлення списку використаної літератури та додатків до дипломної роботи	24.11.2022	Виконано
Перевірка оформлення дипломної роботи	02.12.2022	Виконано
Рецензування дипломної роботи	12.12.2022	Виконано

Студент \_\_\_\_\_ Т. В. Данчук

Керівник роботи \_\_\_\_\_ Л. А. Богатчик

## АНОТАЦІЯ

Студент Данчук Тетяна Владиславівна

Керівник Богатчик Людмила Анатоліївна

Тема дипломної роботи: Організація і методика обліку та аудиту дебіторської заборгованості на прикладі приватного підприємства «Рекрафт», м. Хмельницький

Пояснювальна записка до роботи включає 100 сторінок, у тому числі містить 21 таблицю, 10 рисунків, список використаних джерел з 60 найменувань та 3 додатки.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, розрахунки з дебіторами, організація обліку дебіторської заборгованості, методика обліку дебіторської заборгованості, аудит дебіторської заборгованості, аналіз дебіторської заборгованості, управління процесами оптимізації дебіторської заборгованості.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретичних, організаційних, методичних і практичних аспектів обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві.

Об'єктом дослідження дипломної роботи стали оборотно-сальдові відомості та фінансова звітність приватного підприємства «Рекрафт» за 2020-2021 роки.

У першому розділі дипломної роботи розглянуто теоретичні основи організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві.

Другий розділ роботи присвячений вивченню діючого порядку організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на прикладі приватного підприємства «Рекрафт».

У третьому розділі визначено напрями покращення організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві.

На основі вивчення і узагальнення матеріалу зроблені відповідні висновки і пропозиції.

«\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2022 року \_\_\_\_\_ Т. В. Данчук

## ЗМІСТ

	С.
Вступ .....	6
1 Теоретичні основи організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві .....	9
1.1 Сутність дебіторської заборгованості як економічної категорії та об'єкту обліку і аудиту .....	9
1.2 Нормативно-правове регулювання організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві .....	18
1.3 Аналіз зарубіжного досвіду організації і методики обліку дебіторської заборгованості .....	27
2 Організація і методика обліку та аудиту дебіторської заборгованості на прикладі приватного підприємства «Рекрафт» .....	36
2.1 Характеристика діяльності приватного підприємства «Рекрафт» .....	36
2.2 Організація і методика обліку дебіторської заборгованості на підприємстві .....	44
2.3 Аудит дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт» .....	56
3 Напрями покращення організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт» .....	65
3.1 Оцінка проблемних аспектів обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві .....	65
3.2 Рекомендації щодо проведення аналізу дебіторської заборгованості в системі управління оборотними активами приватного підприємства «Рекрафт» .....	73
3.3 Пропозиції щодо управління процесами оптимізації дебіторської заборгованості на підприємстві .....	82

Висновки .....	90
Перелік джерел посилання .....	94
Додаток А.1 Фінансова звітність приватного підприємства «Рекрафт» за 2020 рік .....	101
Додаток А.2 Фінансова звітність приватного підприємства «Рекрафт» за 2021 рік .....	103
Додаток Б Оборотно-сальдова відомість підприємства по рахунку 361 .....	105
Додаток В Оборотно-сальдова відомість підприємства по рахунку 681.....	107

## ВСТУП

В процесі діяльності у суб'єктів господарювання об'єктивно виникають розрахунки з контрагентами, одним з наслідків яких стає виникнення дебіторської заборгованості. Практика функціонування вітчизняних підприємств доводить, що політика відстрочення платежів за реалізовані товари (роботи, послуги) позитивно впливає на формування ринку збуту, та створює додаткові можливості для продажу своїх товарів (робіт, послуг). Водночас потрібно відмітити, що для продавця виникнення дебіторської заборгованості призводить до вилучення з обігу на певний період часу частини грошових коштів, тобто може вплинути на рівень його ліквідності і платоспроможності. Крім того, у випадку відстрочення платежу завжди виникають ризики несвоєчасного повернення платежів, що додатково збільшить навантаження на розрахункову підсистему підприємства.

Враховуючи об'єктивність і незворотність процесів формування дебіторської заборгованості та ризики, які можуть при цьому виникати, для цілей управління важливе значення відіграє необхідність формування в обліковій системі суб'єкта господарювання якісної й своєчасної інформації про заборгованість дебіторів з метою отримання максимальних гарантій для постачальника товарів у своєчасності та повноті майбутніх грошових надходжень.

Попередня оцінка платоспроможності діючих та потенційних контрагентів передбачає, перш за все, проведення оцінки їх ділової активності та платоспроможності, проте й у цьому випадку не виключене виникнення сумнівної (безнадійної) заборгованості. З іншої сторони, потрібно також слідкувати за недопущенням ситуації щодо накопичення на підприємстві надмірних обсягів дебіторської заборгованості. Тобто господарюючий суб'єкт в процесі реалізації товарів (робіт, послуг) повинен послу йно співпрацювати з контрагентами, та визначити оптимальні для кожної з сторін форми співпраці.

Звідси, важливою складовою системи управління підприємством є побудова адаптивної політики управління дебіторською заборгованістю, яка базується на оперативному отриманні даних з облікової системи суб'єкта господарювання.

Актуальність порушених проблем для досліджуваного підприємства, наявність в науковій літературі ряду дискусійних положень в частині організації та методики обліку дебіторської заборгованості обумовили вибір теми дослідження та визначили спектр поставлених для виконання завдань. Відмітимо, що окремі питання організації обліку та аудиту дебіторської заборгованості були порушені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких варто відмітити таких дослідників: Августова О., Бутинець Ф., Закревська О., Васільєва Л., Венгерук Н., Волковицька О., Гевчук А., Гнатенко Є., Голов С., Єфіменко Т., Іванова Т., Кияшко О., Лишиленко О., Макаренко А., Масленніков Є., Олійник С., Підвисоцька Л., Савицька Г., Сопко В., Чорнобривець М., Шипунова О. та ін. Незважаючи на глибину проведених досліджень, на нашу думку, потребують більш детального вивчення проблемні питання організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості, а також оцінка методів і способів управління процесами оптимізації дебіторської заборгованості на підприємстві.

Мета дипломної роботи полягає у вивченні теоретичних основ організації і методики обліку та аудиту операцій дебіторської заборгованості на підприємстві, дослідженні діючої системи організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт», та практичному обґрунтуванні напрямів її покращення на підприємстві.

Для досягнення поставленої мети у дипломній роботі були сформовані та успішно вирішені такі завдання:

- досліджено сутність дебіторської заборгованості як економічної категорії та об'єкту обліку і аудиту;
- вивчено складові нормативно-правового регулювання організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві;

- проаналізовано зарубіжний досвід організації і методики обліку дебіторської заборгованості;
- досліджено діючі підходи до організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт»;
- проведено оцінку проблемних аспектів обліку та аудиту дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання;
- надано рекомендації щодо проведення аналізу дебіторської заборгованості в системі управління оборотними активами приватного підприємства «Рекрафт»;
- підготовлено пропозиції щодо управління процесами оптимізації дебіторської заборгованості на підприємстві.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретичних, організаційних, методичних і практичних аспектів обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві.

Об'єктом дослідження дипломної роботи стали оборотно-сальдові відомості та фінансова звітність приватного підприємства «Рекрафт» за 2020-2021 роки.

Основний зміст роботи викладений на 97 сторінках комп'ютерного тексту, в тому числі містить 21 таблицю, 10 рисунків. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел із 60 найменувань та 3 додатків.

# 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

## 1.1 Сутність дебіторської заборгованості як економічної категорії та об'єкту обліку і аудиту

Дебіторська заборгованість є складною економічною категорією, формування якої на підприємстві відбувається під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. З однієї сторони, функціонування суб'єкта господарювання будь-якої організаційно-правової форми власності неможливе без виникнення взаємовідносин з контрагентами, одним з проявів яких і є виникнення дебіторської заборгованості; з іншої, – можливість впливу на види, розміри та порядок формування розрахунків з дебіторами перетворює дебіторську заборгованість на важливий інструмент оцінки стану фінансово-платіжної системи суб'єкта господарювання.

Інколи виникнення дебіторської заборгованості на підприємстві пов'язане з прагненням виходу на нові ринки збуту продукції і, відповідно, розробці комплексу пропозицій для потенційних споживачів, які передбачають різні програми по відстрочці платежу. Водночас для суб'єкта господарювання нагромадження дебіторської заборгованості негативно впливає на показники ліквідності активів, його фінансовий стан та платоспроможність. Звідси, виникає потреба в організації належної системи обліку дебіторської заборгованості, що є передумовою раціонального управління таким видом заборгованості, допомагає оптимізувати термінами її погашення та знизити ймовірність виникнення безнадійних (сумнівних) боргів.

У працях вітчизняних науковців зустрічаємо різні підходи до трактування терміну «дебіторська заборгованість», найбільш поширені з яких наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Трактування терміну «дебіторська заборгованість» у працях вітчизняних науковців

Автор, джерело	Визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість»
Коренева І.М. [32]	Дебіторська заборгованість – це складова оборотного капіталу, зміст її полягає в комплексі вимог до фізичних чи юридичних осіб з приводу оплати товарів, продукції, послуг.
Бутинець Ф.Ф. [11], Лишиленко О.В. [35]	Сума заборгованості дебіторів підприємству на визначену дату
Голов С.Ф., Костюшенко В.М. [21]	Фінансовий актив, який відображає контрактне право однієї сторони отримати грошові кошти, та узгоджується з відповідним зобов'язанням до сплати іншою стороною.
Сопко В.В. [52]	Сума боргових вимог, які виникли в різних юридичних та фізичних осіб перед суб'єктом господарювання в процесі його господарської діяльності.
Бандурка О.М. та ін. [54]	Сума боргів на користь підприємства, які погашаються юридичними або фізичними особами за результатом господарських взаємовідносин з ним.
Дубровська Є.В. [24]	Вартість неоплачених юридичними та фізичними особами товарів (робіт, послуг) або вилучені кошти з кругообігу підприємства, що мають документальне підтвердження, та надають право на погашення боргу шляхом сплати грошових коштів, їх еквівалентів або інших видів активів.
Лищенко О.Г., Бескота Г.М. [36]	Фінансовий актив, який надає контрактне право отримувати грошові кошти чи цінні папери від іншого підприємства.
Крайник О.П., Клепікова З.В. [33]	Форма відстрочки платежу, тобто відкритий кредит (реалізується у вигляді формальної або неформальної угоди, яка передбачає надання послуг замовнику або реалізацію продукції покупцю з відстрочкою платежу). Такий кредит вважається безкоштовним та може бути без чітко визначеного строку погашення.
Федорченко О.Т. [53]	Сума боргів юридичних і фізичних осіб підприємству, яка може бути реалізована в готівковій чи безготівковій формах, виникає внаслідок господарських операцій, що відбулися за результатами минулих подій, але підлягають обов'язковому погашенню у майбутньому.
Олійник С. О. [44]	Сума заборгованості дебіторів підприємства на визначену дату, що виникає внаслідок продажу активів безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, який призначений для продажу.

Проаналізована у таблиці 1.1 різноманітність підходів до трактування сутності дебіторської заборгованості підтверджує дискусійність досліджених питань, але не можна вважати помилковим те чи інше визначення. На нашу думку, кожен з проаналізованих підходів залежно від цілей дослідження підкреслює певні характерні риси дебіторської заборгованості або визначає характер взаємовідносин з дебіторами. Дійсно, вивчення дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання як кількісного узагальнення його кредитної діяльності пов'язано з грошовою формою її існування; виходячи з того, що величина дебіторської заборгованості впливає на рівень ліквідності, платоспроможності й фінансової стійкості, її вважають одним з основних індикаторів фінансового стану підприємства; також дебіторська заборгованість може бути охарактеризована як безвідсоткова позика, адже надається покупцям на безоплатній основі. Оскільки дебіторська заборгованість виникає в результаті своєчасної оплати покупцями за відвантажену їм продукцію, її сутність можна виразити поняттям «неоплачена продукція»; і звичайно, дебіторська заборгованість може виникнути лише в результаті договірних (контрактних) відносин виробника і покупця, що надає право продавцю на отримання компенсації від покупця вартості відвантаженої ним продукції.

За результатами аналізу представлених у таблиці 1.1 визначень можна виділити такі основні характеристики дебіторської заборгованості як економічної категорії:

- а) є об'єктивним явищем функціонування підприємства;
- б) виникає внаслідок розмежування термінів відвантаження продукції (надання послуг) покупцям і надходження компенсації її вартості;
- в) виступає важливим інструментом маркетингової політики суб'єкта господарювання;
- г) у випадку неконтрольованого зростання може призвести до нераціонального відволікання високоліквідних активів з господарського обігу підприємства;

д) є фінансовим інструментом, оскільки сприяє виникненню фінансового активу у продавця та фінансового зобов'язання у покупця;

е) є товаром на фінансових ринках, зокрема, в угодах факторингу тощо.

Як бачимо, дебіторська заборгованість як економічна категорія має ряд специфічних ознак, а її виникнення відіграє значний вплив на діяльність підприємства. Звідси, для забезпечення належного рівня обліково-аналітичного забезпечення дебіторської заборгованості потрібно враховувати її характерні ознаки при організації визнання, оцінки та виборі методики відображення на рахунках обліку.

Для цілей обліку і аудиту визначення дебіторської заборгованості наведено у п.4 положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» (далі – П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»): «сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату» [3]. При цьому дебіторами можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, які за результатами минулих подій заборгували суб'єкту господарювання певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або ж інших видів активів. У Міжнародному стандарті фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти» (далі – МСФЗ 9 «Фінансові інструменти») поняття дебіторської заборгованості трактується більш широко – як «актив, що виникає, коли суб'єкт господарювання стає стороною контракту, і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові кошти або юридичне зобов'язання їх сплатити» [8]. Можна зробити висновок, що трактування дебіторської заборгованості за МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» є більш повним, оскільки дозволяє не лише ідентифікує її як актив, але й враховує передумови виникнення – як результат договірних взаємовідносин.

Важливим етапом організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві є встановлення причин виникнення взаємовідносин з дебіторами, а також можливості коригування розміру дебіторської заборгованості на підприємстві. Враховуючи характер впливу на процеси виникнення дебіторської заборгованості, вітчизняні науковці пропонують виділяти дві групи чинників – зовнішні та внутрішні, проте їх перелік, як показано в таблиці 1.2, між собою відрізняється.

Таблиця 1.2 – Фактори впливу на процеси виникнення дебіторської заборгованості на підприємстві

Автор, джерело	Фактори впливу	
	зовнішні	внутрішні
Васильєва Л.М., Трайно О.В. [12]	<ul style="list-style-type: none"> <li>– стан економіки країни;</li> <li>– політика органів влади щодо розвитку галузі, у якій працює підприємство;</li> <li>– рівень інфляційних процесів,</li> <li>– динаміка курсу національної валюти;</li> <li>– рівень розвитку ринку підприємства;</li> <li>– податкова система і зміни в законодавстві.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– обсяги реалізації продукції;</li> <li>– особливості маркетингової та кредитної політики підприємства;</li> <li>– рівень кваліфікації менеджерів;</li> <li>– забезпечення дебіторської заборгованості;</li> <li>– стан контролю за дебіторською заборгованістю підприємства;</li> <li>– конкурентоспроможність продукції.</li> </ul>
Підвисоцька Л.Я. [46]	<ul style="list-style-type: none"> <li>– економічна ситуація в державі;</li> <li>– грошово-кредитна політика;</li> <li>– рівень інфляції;</li> <li>– тип продукту, який пропонується (наприклад, має критичне значення для споживача, є предметом розкоші);</li> <li>– обсяг ринку та рівень інтенсивності його розвитку</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– обдуманість кредитної політики;</li> <li>– наявність концепції контролю за дебіторською заборгованістю;</li> <li>– високопрофесійні та ділові якості маркетингу підприємства.</li> </ul>

Підтримуємо думку проаналізованих науковців щодо необхідності групування факторів впливу на процеси виникнення дебіторської заборгованості на зовнішні та внутрішні, адже механізми поводження з ними суттєво відрізняються: так, якщо щодо зовнішніх факторів суб'єкт господарювання повинен розробляти комплекс адаптаційних заходів, які спрямовані на послаблення їх негативного впливу та посилення позитивного ефекту, то щодо внутрішніх факторів підприємство самостійно обирає інструменти роботи з ними, а також може в будь-який час вносити необхідні корективи.

Важливою складовою вивчення сутності дебіторської заборгованості є дослідження підходів до її групування. Взаємозв'язок даної категорії з

показниками фінансової стійкості суб'єкта господарювання обумовлює наявність різних класифікаційних ознак поділу дебіторської заборгованості, які в тій чи іншій мірі покликані задовольнити потреби управління. Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях зосереджують увагу на різних класифікаційних ознаках групування дебіторської заборгованості. Наприклад, Лігоненко Л.О., Новікова Н.М. [37] поділяють дебіторську заборгованість залежно від термінів позовної давності на відтерміновану, тобто заборгованість, терміни виконання якої на момент складання звітності були порушені дебіторами, та невідтерміновану – це заборгованість, терміни виконання якої на момент складання балансу ще не настали.

Синькевич Н. [51] запропонувала класифікувати дебіторську заборгованість за трьома напрямками:

а) термінами погашення: поточна, довготермінова в межах терміну позовної давності, довготермінова з терміном, що перевищує термін позовної давності;

б) об'єктами виникнення заборгованості: за майно, передане у фінансову оренду; забезпечена вексями; за продукцію (товари, роботи, послуги); за виданими авансами; з бюджетом; інша;

в) ступенем спорідненості з контрагентами: за зовнішніми розрахунками; за внутрішніми розрахунками.

Залежно від характеру виникнення Федорченко О. [53] виділяє дебіторську заборгованість, що виникла за результатами операційної діяльності, а також дебіторську заборгованість, що виникла від інших видів діяльності суб'єкта господарювання.

Матицина Н. [42] пропонує поділяти дебіторську заборгованість залежно від цілей управління нею на такі види:

а) дебіторська заборгованість для оцінки фінансового результату;

б) дебіторська заборгованість для ухвалення управлінських рішень;

в) дебіторська заборгованість для контролю і регулювання накопичення її обсягів на підприємстві.

За джерелами виникнення Водоп'янова О. [15] пропонує виокремлювати:

– «грошову» дебіторську заборгованість – виникає за перерахованою раніше передплатою (підприємство було в статусі покупця, відповідно, йому винні товари, роботи або послуги);

– «товарну» дебіторську заборгованість – є результатом відвантажених в минулому товарів, робіт чи наданих послуг (підприємство було в статусі продавця, і йому стають винні кошти).

Для забезпечення потреб обліку та аудиту дебіторська заборгованість класифікується в межах рахунків, передбачених Планом рахунків та Інструкцією про його застосування [6], або ж відповідно до класифікації згідно Балансу (Звіту про фінансовий стан), взаємозв'язок між якими представлено на рисунку 1.1. Як бачимо, в зазначених нормативних документах існують чіткі підходи до виділення окремих видів дебіторської заборгованості. Водночас, для забезпечення потреб управлінського персоналу, на підприємстві можуть бути виділені додаткові класифікаційні ознаки, які не відображаються у фінансовій звітності суб'єкта господарювання, проте можуть бути детально описані в т.зв. управлінській звітності.

На відміну від вітчизняного досвіду, в зарубіжній практиці існують лише загальні правила класифікації дебіторської заборгованості, проте вони носять не директивний, а рекомендаційний характер. Рішення про порядок розміщення окремих видів дебіторської заборгованості в балансі, а також щодо ступеня деталізації цих статей приймається суб'єктом господарювання самостійно, тому в різних підприємств структура представленої в балансі дебіторської заборгованості буде суттєво відрізнятися. На нашу думку, встановлений перелік групування дебіторської заборгованості у фінансовій звітності в Україні має ряд переваг, серед яких варто відмітити можливість проведення статистичних досліджень та спостережень завдяки порівнянню показників, яка втрачається за умови самостійного вибору підприємством класифікаційних ознак.



Рисунок 1.1 – Підходи до класифікації дебіторської заборгованості

З іншої сторони, активне впровадження в облікову систему підприємств управлінської складової дозволяє подолати директивний характер фінансової звітності, адже через систему управлінських звітів суб'єкти господарювання отримують можливість доповнити аналітичну підсистему потрібною інформацією.

Наприклад, на нашу думку, для цілей обліку та управління за умов міжнародного співробітництва та прагнення вітчизняних підприємств вийти на світовий ринок, особливої актуальності набуває поширена за кордоном практика поділу активів на монетарні і немонетарні. Особливого значення така класифікація має при проведенні оцінки дебіторської заборгованості, яка виражена в іноземній валюті, що передбачено П(С)БО 21 «Вплив зміни валютних курсів» [2]. Інформацію щодо поділу статей на монетарні і немонетарні можна отримати з підсистеми аналітичного обліку.

Також не менш важливою класифікаційною ознакою, за якою пропонуємо проводити групування дебіторської заборгованості, є ступінь важливості дебіторів для підприємства. Введення такої класифікаційної ознаки, на нашу думку, є важливою складовою покращення стану організації обліку на підприємстві, адже очевидно, що контрагенти з високою часткою заборгованості потребують додаткових інструментів контролю за її погашенням. Проведення таких заходів дозволить значно скоротити обсяги сумнівної та безнадійної заборгованості у суб'єкта господарювання.

Важливе місце в процесі управління дебіторською заборгованістю підприємства відіграє можливість альтернативи її продажу. Оцінка використання дебіторської заборгованості у якості фінансового інструменту дозволить зменшити вплив інфляційних процесів на грошові потоки суб'єкта господарювання, обрати кращі методи рефінансування дебіторської заборгованості, а також оперативно задовольнити потреби короткострокового фінансування діяльності підприємства без залучення високовартісного позикового капіталу.

В цілому, як багатогранна економічна категорія, дебіторська

заборгованість є важливою складовою діяльності суб'єкта господарювання, відповідно, потребує оцінки більш оптимальних способів і методів організації її обліку на підприємстві. Висока залежність між розміром дебіторської заборгованості та показниками фінансової стійкості підприємства потребують від обліковця додаткових методів контролю її обсягів та способів повернення.

## 1.2 Нормативно-правове регулювання організації і методики обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві

Вітчизняна практика оперує значною кількістю нормативних документів, які визначають правові основи виникнення дебіторської заборгованості, послідовність визнання та методику відображення на рахунках бухгалтерського обліку і в звітності суб'єкта господарювання. Загалом можна виділити три рівні нормативного регулювання обліку дебіторської заборгованості, які пов'язані між собою та взаємодоповнюють один одного – міжнародний, національний та рівень підприємства (рисунок 1.2).

Проведені дослідження показують, що в міжнародній практиці, на відміну від українського законодавства, не існує окремого стандарту з обліку дебіторської заборгованості. Також потрібно відмітити, що міжнародні стандартами не наводять визначення дебіторської заборгованості, лише в МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» зазначено, що дебіторська заборгованість є фінансовим активом суб'єкта господарювання. В Україні методологічні основи обліку дебіторської заборгованості розкриті у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», а сутність цього поняття, як було розглянуто у п. 1.1 дипломної роботи, розкривається через визначення поняття «дебітори».

В умовах активного розвитку міжнародного співробітництва та виходу вітчизняних підприємств на закордонні ринки відбувається узгодження національного облікового законодавства з нормами міжнародних стандартів. В

цьому контексті важливо провести порівняння співвідношення міжнародних та національних стандартів бухгалтерського обліку у сфері організації обліку дебіторської заборгованості. Порівняння дебіторської заборгованості відповідно до П(С)БО та МСФЗ рекомендуємо проводити за наступними критеріями: умови визнання дебіторської заборгованості; оцінка дебіторської заборгованості; визначення резерву сумнівних боргів; порядок відображення у фінансовій звітності. Результати порівняльного аналізу наведено у таблиці 1.3 (побудовано за [20]).

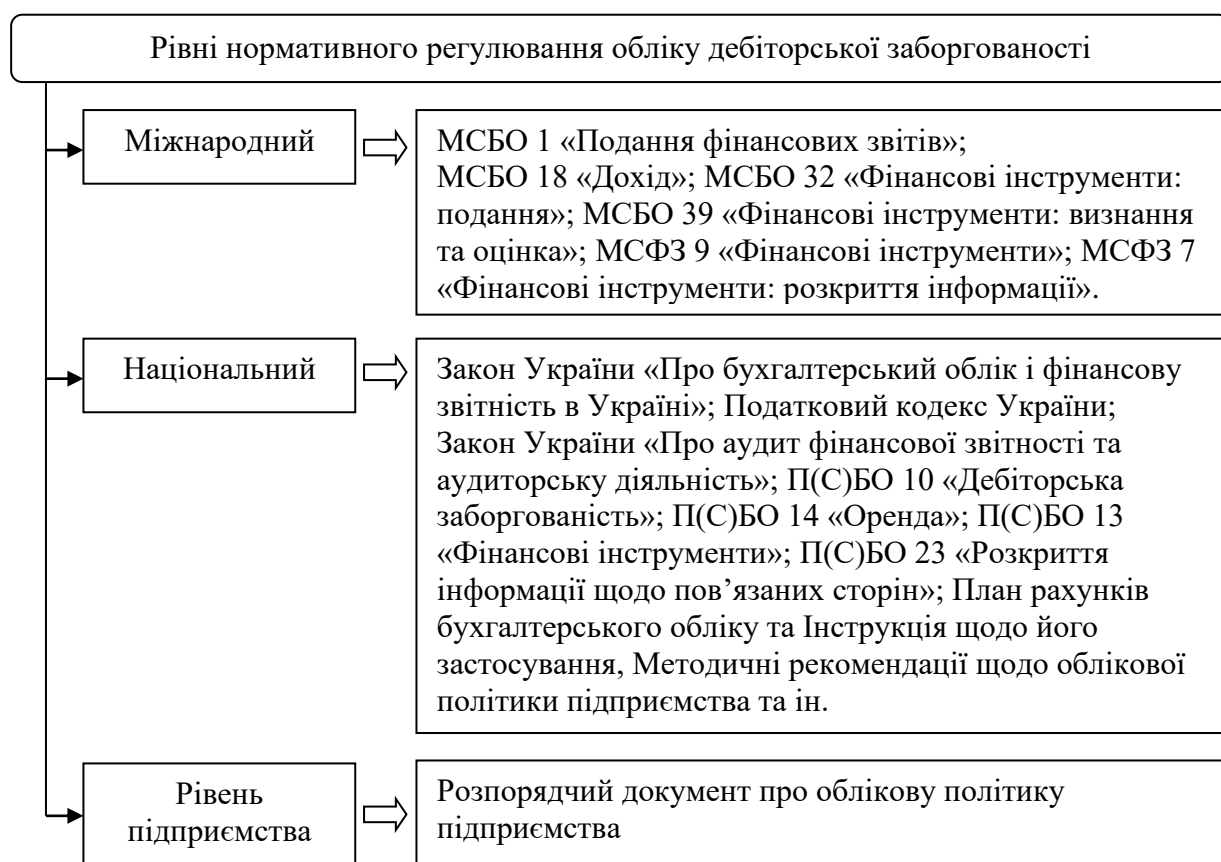


Рисунок 1.2 – Рівні нормативно-правового регулювання обліку дебіторської заборгованості

Проведені дослідження дозволили виявити ряд відмінностей щодо порядку визнання та оцінки дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання. Наприклад, відповідно до п. 5 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» дебіторська заборгованість визнається активом за умови, що існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод, а

також може бути достовірно визначена її сума. Водночас міжнародними стандартами обліку та фінансової звітності передбачається визнання фінансового активу, коли організація стає стороною контракту, адже в цьому разі відбувається виникнення зобов'язань за фінансовим інструментом.

Таблиця 1.3 – Відмінності у вітчизняних та міжнародних підходах до оцінки та порядку визнання дебіторської заборгованості

Ознака	Вимоги відповідно до	
	П(С)БО	МСБО
1	2	3
Порядок визнання	Дебіторська заборгованість визнається активом за умови, якщо існує ймовірність отримання в майбутньому економічних вигід, а також за умови можливості достовірного визнання її суми. Також дебіторська заборгованість визнається активом одночасно з визнанням доходу, який був отриманий від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг	Визнання фінансового активу відбувається лише тоді, коли підприємство стає стороною контракту (договору), тобто при виникненні зобов'язання по фінансовому інструменту
Оцінка активу	Дебіторська заборгованість оцінюється за первісною вартістю, тобто відображається в бухгалтерському обліку у сумі, що була визначена договором, і залежить від кількості та ціни проданої продукції з урахуванням отриманих від постачальника знижок і надбавок	Оцінка дебіторської заборгованості проводиться за справедливою вартістю, тобто вартістю операції, яка включає величину витрат на придбання (випуск) фінансового активу чи фінансового зобов'язання. Після первинного визнання оцінка дебіторської заборгованості здійснюється за вартістю, що амортизується, із застосуванням методу ефективної ставки відсотка
Умови припинення визнання	Дебіторську заборгованість, по якій закінчився термін позовної давності, а також інші борги, які неможливо стягнути з боржника,	Припинення визнання фінансового активу (повністю або його частини) відбувається тоді, коли суб'єкт господарювання втрачає контроль

Кінець таблиці 1.3

1	2	3
	списують на підставі рішення керівника підприємства за рахунок резерву сумнівних боргів (якщо він створюється) або фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання	над правами за контрактом (договором), тобто коли дія таких прав припиняється або ж організація відмовляється від них чи передає їх третій стороні)
Порядок відображення у фінансовій звітності	В складі активів підприємства з поділом на довгострокові (платежі за якими очікуються не раніше, ніж через 12 місяців після звітної дати) та короткострокові (платежі за якими будуть здійснені протягом 12 місяців після звітної дати)	У складі активів суб'єкта господарювання з класифікацією на короткострокову і довгострокову дебіторську заборгованість
Методи визначення резерву сумнівних боргів	Величина резерву сумнівних боргів може бути визначена, використовуючи один з нижче перерахованих методів: а) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; б) розрахунок коефіцієнта сумнівності. Перший метод передбачає проведення аналізу платоспроможності в розрізі окремих дебіторів. За другим методом величина резерву розраховується як добуток суми залишку дебіторської заборгованості на початок звітного періоду та коефіцієнту сумнівності	Окремо виділених методів для визначення резерву сумнівних боргів не має. При потребі проводиться дослідження ймовірності стягнення заборгованості в розрізі кожного з дебіторів, і резерв створюється лише по тим з них, стягнення заборгованості щодо яких є сумнівним. Резерв сумнівної заборгованості нараховується у відсотковому співвідношенні від обсягу виручки. При потребі проводиться розподіл дебіторської заборгованості на кілька груп залежно від визначених на підприємстві періодів відстрочки

Чуніхіна Т.С., Добривечір А.С. у дослідженні [57] звертають увагу на такий, з позиції науковців, неузгоджений момент в обліку дебіторської заборгованості за міжнародними стандартами, як відсутність в МСБО та МСФЗ конкретних методів визначення величини резерву сумнівних боргів, на відміну від вітчизняної практики, яка передбачає два методи визначення

величини резерву сумнівної заборгованості – розрахунок абсолютної суми сумнівної заборгованості або ж застосування коефіцієнта сумнівності.

При проведенні порівняльного аналізу необхідно також звернути увагу на відмінності в умовах визнання сумнівної заборгованості за П(С)БО та МСБО. Так, у П(С)БО 10 чітко визначено, що дебіторська заборгованість визнається сумівною, якщо існує впевненість про її неповернення боржником або ж по ній пройшов строк позовної давності. Водночас п. 59 МСБО 39 визначає такі умови віднесення дебіторської заборгованості до складу сумнівної: порушення умов контракту; фінансові труднощі емітента або боржника; позичальник оголосив банкрутство або інші види фінансової реорганізацію; зникнення активного ринку для фінансового активу.

Значні відмінності можна побачити і в частині застосовуваних за міжнародними та вітчизняними стандартами способів оцінки дебіторської заборгованості. Наприклад, відповідно до П(С)БО 10, оцінка дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги при її зарахуванні на баланс здійснюється за первісною вартістю, а на дату складання балансу – за чистою вартістю реалізації. Водночас за МСБО дебіторська заборгованість при її первісному визнанні оцінюється за собівартістю фінансового активу, а потім – за амортизованою собівартістю із застосуванням методу ефективного відсотка.

На дату складання балансу оцінка дебіторської заборгованості проводиться за чистою реалізаційною вартістю, яка розраховується як різниця між первісною вартістю, сумами наданих знижок та величиною сумнівної (безнадійної) заборгованості. Для обліку безнадійної заборгованості в більшості зарубіжних країн зазвичай використовують два методи – це метод прямого списання і метод нарахування резерву. За умови використання методу прямого списання сума очікуваних збитків від безнадійних боргів не прогнозується, а списується на витрати лише коли стає остаточно відомо, що цей рахунок не буде сплачений.

На нашу думку, складність використання методу прямого списання полягає в неможливості чіткого визначення моменту часу, коли заборгованість

можна віднести до складу безнадійної, що призводить до порушення одного з принципів ведення обліку і складання фінансової звітності, а саме принципу відповідності доходів і витрат звітного періоду. Звідси, вважаємо за доцільне використовувати цей метод у випадку, коли сума списаної безнадійної заборгованості не є істотною для суб'єкта господарювання.

На відміну від проаналізованого, метод нарахування резерву допускає проведення розрахункової оцінки безнадійних боргів по кожному звітному періоді, навіть якщо на даний момент невідомо, які конкретно рахунки не будуть оплачені і, відповідно, неможливо визначити конкретний розмір безнадійної заборгованості. При цьому створення резерву для безнадійних боргів здійснюється або на основі загальної величини продажів, або на підставі загальної величини дебіторської заборгованості.

На думку Вериги Ю.А., Кривогуз А.О., ключова проблема оцінки дебіторської заборгованості як в Україні, так і за кордоном, виникає в момент складання фінансової звітності (таблиця 1.4., побудовано за [14]). На думку науковців, лише правильне відображення у фінансовій звітності дебіторської заборгованості дозволить адекватно оцінити фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Проведені дослідження показали, що у фінансовій звітності підприємства інформація про дебіторську заборгованість за національними стандартами відображається більш детально й розгорнуто, що дозволяє її використовувати при проведенні аналізу, а також прийняття оперативних управлінських рішень.

В цілому, порівняльний аналіз відмінностей обліку дебіторської заборгованості за міжнародними та національними стандартами показав, що у вітчизняній практиці облік дебіторської заборгованості чітко регламентується П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», недотримання яких призводить до виникнення різних типів відповідальності, а в міжнародній системі обліку – в стандартах зазначаються лише базові фундаментальні концепції ведення фінансового обліку, все інше передається на розгляд суб'єктів господарювання.

Таблиця 1.4 – Порівняння порядку відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності відповідно до національних та міжнародних стандартів обліку

Форма звітності	Національні стандарти обліку	Міжнародні стандарти обліку
Баланс (звіт про фінансовий стан)	У складі необоротних активів відображається інформація про суми довгострокової дебіторської заборгованості, у складі оборотних активів – поточна дебіторська заборгованість (за різними видами деталізації)	Всі види дебіторської заборгованості відображаються у складі активів суб'єкта господарювання з розмежуванням їх на поточну й непоточну дебіторську заборгованість
Примітки до річної фінансової звітності (стандартна форма)	У розділі VII «Забезпечення й резерви» відображається загальна величина резерву сумнівної заборгованості та її зміни протягом досліджуваного періоду, у розділі IX «Дебіторська заборгованість» наводяться суми дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, а також іншої поточної дебіторської заборгованості, у розділі XI «Будівельні контракти» – величина дебіторської заборгованості за будівельними контрактами	Дебіторську заборгованість деталізують шляхом виділення сум до отримання від торгових клієнтів та від пов'язаних сторін, а також сум виданих авансів та сум іншої дебіторської заборгованості
Примітки до річної фінансової звітності (описова форма)	Інформація про розміри дебіторської заборгованості групується в розрізі центрів відповідальності або іншими ознаками залежно від цілей управління підприємством	Міжнародні стандарти не вимагають відображення дебіторської заборгованості в додатках до приміток до фінансової звітності

Раціонально сформована облікова політика підприємства є важливим інструментом, який дозволяє оптимально поєднати сферу державного регулювання та власної ініціативи суб'єкта господарювання в питаннях організації та ведення бухгалтерського обліку, в тому числі, й дебіторської заборгованості. У п. 2.10 Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства [5] при формуванні розпорядчого документу про облікову політику суб'єкта господарювання в частині дебіторської заборгованості

передбачено лише необхідність вказувати метод обчислення резерву сумнівних боргів і спосіб визначення коефіцієнта сумнівності. На думку Августової О.О., Закревської О.Ю. [9], такі поверхневі положення для обліку розрахунків із дебіторами не дозволяють у повній мірі розкрити сутність облікової політики, яка повинна ґрунтуватись на застосуванні основних принципів бухгалтерського обліку і охоплювати всі аспекти облікового процесу. Виходячи з обумовленого, при формуванні облікової політики щодо обліку дебіторської заборгованості науковці пропонують враховувати організаційні, методичні та технічні аспекти її побудови (рис. 1.3, побудовано за [9]).

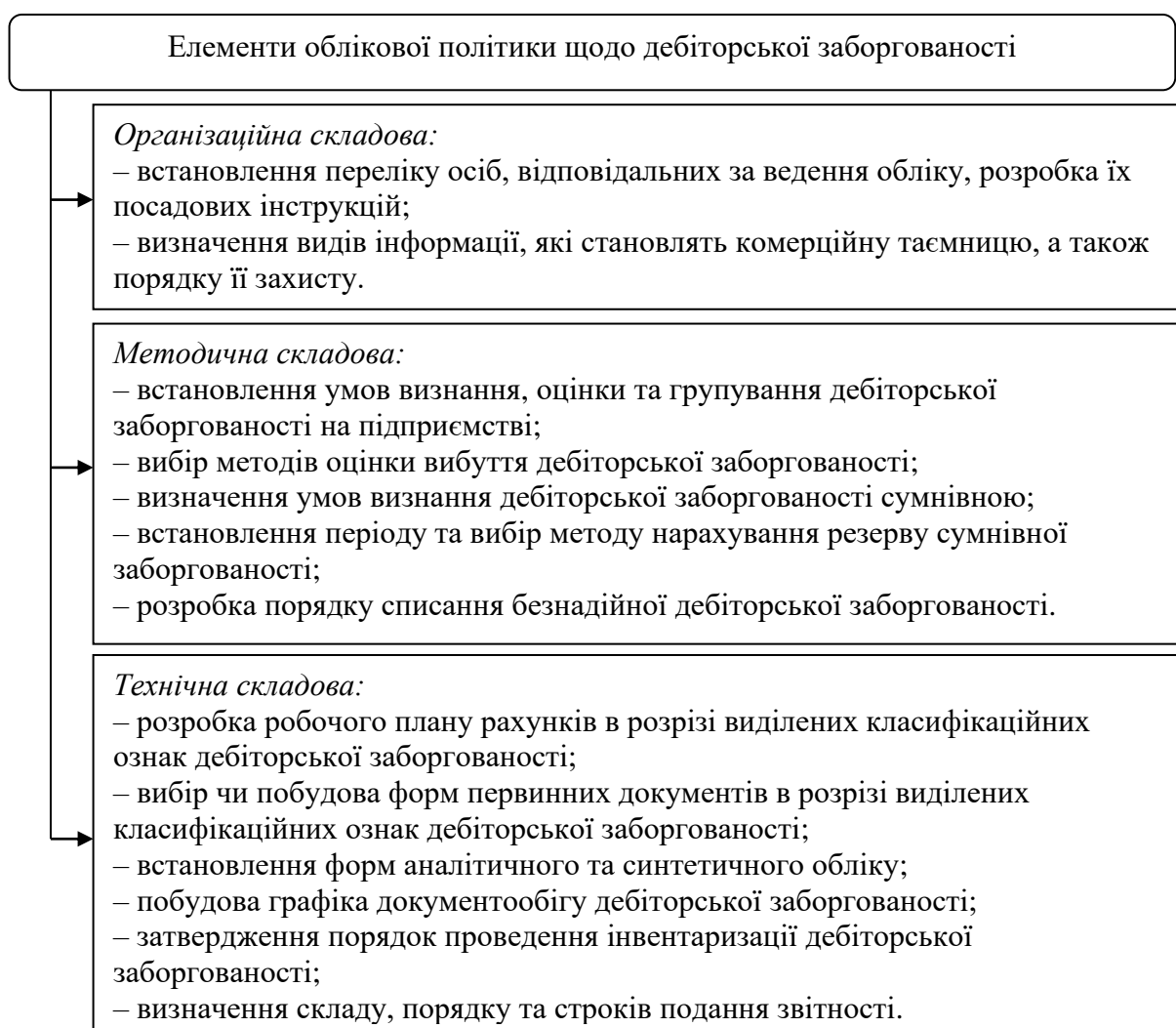


Рисунок 1.3 – Елементи облікової політики щодо дебіторської заборгованості

Іванова Т.М. у роботі [28] пропонує доповнити розглянутий перелік складових облікової політики наступним елементами:

– форма ведення обліку – обов’язково потрібно зазначити форму ведення бухгалтерського обліку, адже це безпосередньо впливає на сукупність та послідовність використовуваних облікових регістрів при організації обліку дебіторської заборгованості;

– встановлення додаткових вимоги щодо змісту та оформлення первинних документів з продажу продукції. На думку дослідника, до підписання договору (особливо, це стосується нових покупців) необхідно перевірити платоспроможність контрагента.

З метою удосконалення організаційних засад формування облікової політики в частині дебіторської заборгованості, Августова О.О., Закревська О.Ю. [9] пропонують:

а) закріпити в розпорядчому документі про облікову політику перелік класифікаційних ознак та видів дебіторської заборгованості, які існують на підприємстві; визначити критерії віднесення дебіторської заборгованості до складу необоротних активів суб’єкта господарювання, розмежувати різні види поточної дебіторської заборгованості залежно від сутності здійснюваних операцій;

б) для формування резерву сумнівних боргів в розпорядчому документі про облікову політику необхідно встановити терміни проведення інвентаризації дебіторської заборгованості, а також визначити обраний підприємством метод нарахування резерву;

в) з метою деталізації підсистеми аналітичного обліку рекомендовано додатково виділити такі субрахунки до рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів»: субрахунок 381 «Резерв сумних боргів для поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги», субрахунок 382 «Резерв сумних боргів для іншої поточної дебіторської заборгованості»;

г) встановити перелік чітких критеріїв віднесення дебіторської заборгованості до складу сумнівної чи безнадійної для цілей обліку та

управління.

В цілому, вивчення рекомендацій щодо представлення інформації про розрахунки з дебіторами в розпорядчому документі про облікову політику підприємства дозволило зробити висновок, що в частині формування положень облікової політики таких розрахунків має значення кожна з розглянутих складових: організаційна, технологічна та методична.

Враховання наведених вище пропозицій щодо обліку дебіторської заборгованості та її оцінки, а також закріплення їх в розпорядчому документі про облікову політику суб'єкта господарювання дозволить раціонально організувати облік дебіторської заборгованості в системі розрахунків з контрагентами, оперативно отримувати достовірну, повну та правдиву інформацію про дебіторську заборгованість, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності прийнятих на підприємстві управлінських рішень.

### 1.3 Аналіз зарубіжного досвіду організації і методики обліку дебіторської заборгованості

За кордоном в системі єдиного бухгалтерського обліку виділяють дві підсистеми – фінансового та управлінського обліку, які взаємодіють між собою, проте перелік завдань та порядок їх організації суттєво відрізняються. Однією з основних задач фінансового обліку в зарубіжних країнах є облік активів та джерел їх формування у суб'єктів господарювання. Підсистема фінансового обліку дозволяє забезпечити реєстрацію господарських операцій, сприяє веденню зведеного обліку та забезпечує складання необхідної фінансової звітності. Подібно до вітчизняного досвіду, порядок ведення фінансового обліку за кордоном регламентується спеціальними загальноприйнятими принципами, положеннями, правилами і стандартами.

Порівняльний аналіз сутності та підходів до класифікації дебіторської заборгованості в окремих зарубіжних країнах представлено у таблиці 1.5 (побудовано за [16]).

Таблиця 1.5 – Порівняльний аналіз сутності та підходів до класифікації дебіторської заборгованості в окремих зарубіжних країнах

Порівняльна ознака	Естонія	США	Країни ОАЕ
Визначення	Дебіторська заборгованість – це зобов’язання покупців чи інших контрагентів, які виникають при реалізації (товарів, робіт, послуг)		
Групування для побудови синтетичного обліку	Рахунки до отримання; дебіторська заборгованість, не пов’язана з реалізацією; дебіторська заборгованість дочірніх та материнських підприємств	Рахунки до отримання; векселі до отримання; дебіторська заборгованість, не пов’язана з реалізацією	
Групування для цілей звітності	Поточна, довгострокова	Поточна, непоточна (довгострокова), безнадійна	Середньострокова, довгострокова

Проведені дослідження показують, що загалом поняття дебіторської заборгованості за кордоном подібне, тобто можна сказати, що до неї відносять заборгованість контрагентів, яка виникає при реалізації (товарів, робіт, послуг). Що стосується класифікаційних ознак для цілей обліку і звітності, незважаючи на незначні відмінності, чітко можна побачити, що ключова ознака групування дебіторської заборгованості на етапі ведення обліку полягає у визначенні джерела її виникнення на підприємстві, а на етапі складання звітності – пріоритетною є ознака строків її погашення.

Палчей А.М., Яцко М.В. [45] відмічають, що дебіторська заборгованість в балансі зарубіжної компанії, зокрема це характерно для країн англо-американської системи обліку, класифікується за наступними групами:

– рахунки до отримання – вид дебіторської заборгованості, який виникає за умови продажу товарів без письмового зобов’язання покупця оплатити

рахунок, тобто це така заборгованість, яка призводить отримання короткострокового товарного кредиту покупцем. За нормальних умов, тобто без прострочення заборгованості, кошти по виставленому до оплати рахунку повинні бути отримані протягом терміну, що не перевищує 60 днів;

- векселі до отримання;
- дебіторська заборгованість, не пов'язана з реалізацією.

У практиці зарубіжного обліку, для обліку дебіторської заборгованості використовуються такі активні рахунки:

– «Грошові кошти в банку» – призначений не лише для відображення сум грошових коштів, які знаходяться на рахунках підприємства в банківських установах, але й для накопичення інформації про вартість спеціальних розрахунково-платіжних документів, які служать заміниками грошових коштів або ж є їх еквівалентами (наприклад, сюди можна віднести підписані грошові ордери, чеки, платіжні доручення тощо);

– «Рахунки до отримання» – призначені для накопичення в обліку інформації про суми короткострокової дебіторської заборгованості клієнтів по відношенню до підприємств, які в звітному періоді надавали їм певні послуги, виконували комплекс робіт, здійснювали поставки продукції на умовах наступної оплати (у цьому випадку мова йде про т.зв. товарний кредит). Документальним підтвердженням для віднесення таких сум до складу дебіторської заборгованості є виставлення платіжних вимог до покупців. За кордоном для відображення платіжних вимог до контрагента використовують поняття «Рахунок»; інших жодних спеціальних документів при цьому, як правило, не складається;

– «Векселі до отримання» – за змістом цей рахунок подібний до проаналізованого вище рахунку «Рахунки до одержання», і його призначення теж полягає у відображенні дебіторської заборгованості підприємства. Проте, як справедливо відмічають Волковицька О.М., Болтач С.Ю. [16], призначення векселів полягає в оформленні боргових зобов'язань особливого роду. Так, перш за все, зазвичай векселі використовують для оформлення довгострокової

заборгованості. По-друге, поряд з номінальною вартістю цінного паперу, яка, зазвичай, аналогічна продажній ціні товару (робіт, послуг), вексель містить додатково певну фіксовану надбавку або відсоток, які боржник також зобов'язується погасити до встановленої дати або за вимогою векселедержателя (залежно від умов вексельної угоди).

Проаналізовані рахунки в системі рахунків зарубіжних країн відносяться до категорії призначених для відображення короткострокових (поточних) активів підприємства. В цілому, у складі короткострокових активів відображають всі види майна, яке перебуває в обороті суб'єкта господарювання протягом відносно нетривалого проміжку часу. Для більшості зарубіжних країн цей проміжок умовно визначено в один рік. Характерною відмінністю короткостроково-використовуваних активів є те, що їм властива підвищена ліквідність, тобто можливість швидкого перетворення на гроші, тому, як правило, їх відображають у першому розділі балансів зарубіжних підприємств.

Проведені дослідження показують, що зазвичай у міжнародній практиці не використовують коди рахунків, а лише їх назви. Наприклад, під час відвантаження покупцям товарів за договірними цінами в бухгалтерському обліку робиться запис: дебет «Рахунки до отримання» кредит «Доходи від реалізації». У випадку отримання оплати від дебіторів складається бухгалтерське проведення: дебет «Грошові кошти» кредит «Рахунки до отримання».

Проте, на думку Волковицької О.М., Болтач С.Ю. [16], широкі повноваження для підприємств щодо самостійної розробки та використання системи кодування облікових об'єктів дозволяє забезпечувати високий рівень комп'ютерної обробки облікової інформації. При цьому суб'єкти господарювання можуть використовувати різні кодові системи для організації обліку. Наприклад, найпростіша побудова облікової системи за кордоном передбачає двозначне кодування, коли перша цифра коду призначена для позначення елемента основного бухгалтерського управління, до якого

належить кодуєчий об'єкт, а друга – безпосередньо для конкретного об'єкту кодування. При потребі, залежно від особливостей діяльності, та ступеня підпорядкування (наприклад, наявність мережі структурних підрозділів, дочірніх підприємств), суб'єкт господарювання може прийняти рішення про застосування системи тризначного кодування облікових об'єктів.

Кожному встановленому синтетичному рахунку присвоюється свій десятковий номер, а аналітичним рахункам (тобто субрахункам), які призначені для вищого ступеня деталізації всередині кожної групи, присвоюється номер в межах десяткової розрядки. Для організації обліку на малих підприємствах, яким властива, як правило, робота з обмеженим колом контрагентів, і невелика кількість господарських операцій, буває достатнім використання лише синтетичних рахунків. Водночас середні і великі підприємства поряд із підсистемою синтетичного обліку зазвичай організують розгалужену мережу аналітичного обліку господарських операцій. При застосуванні більш складних (наприклад, шестизначних) систем нумерації рахунків суб'єкти господарювання в розроблені коди додатково можуть включати певні реквізити-ознаки по кожному з контрагентів.

Оформлені належним чином первинні документи з обліку дебіторської заборгованості є підставою для записів в книгу «Головний реєстраційний журнал». На наступному етапі обліку узагальнені на рахунках суми переносяться у зведений журнал синтетичного обліку. Крім того, інформація щодо залишків на кінець звітної періоду по кожному синтетичному рахунку, що виводиться у зведеному журналі, є основою для складання розробленої зошит-таблиці (вітчизняний аналог – Головна книга).

Чуніхіна Т. С., Добривечір А. С. [57] відмічають, що однією з особливостей організації обліку дебіторської заборгованості в міжнародній практиці є широке використання різних видів знижок. Зазвичай для цілей обліку на підприємствах знижки, які надаються контрагентам, поділяють на дві групи: комерційні; розрахункові.

Комерційні знижки суб'єкти господарювання надають у відсотках від

договірної вартості товарів, їх величина залежить від обсягів одноразових продажів, а також сукупності здійснених торговельних операцій за звітний період, або ж у випадку існування невідповідностей відвантажених товарів встановленим параметрам чи їх якості. Відмітимо, що у випадку виявлення дефектів товарів можливе або їх повернення або уцінка, для відображення яких може використовуватися рахунок «Повернення та уцінка реалізованих товарів». При цьому в обліку підприємства робиться запис: дебет «Повернення та уцінка реалізованих товарів» кредит «Рахунки до отримання».

У практиці зарубіжних країн найбільш розповсюдженими і, на нашу думку, доволі прогресивними є розрахункові знижки або знижки за сплату в строк. Цей вид знижок спрямований на стимулювання своєчасної оплати заборгованості дебіторів, адже створює додаткове заохочення для покупців сплатити виставлені до оплати рахунки до закінчення терміну, передбаченого договором. Результатом застосування такого виду знижок на підприємстві стає пришвидшення обороту грошових коштів, та призводить до покращення фінансового стану суб'єкта господарювання.

Для відображення розрахункових знижок в обліку зарубіжних країн використовуються два методи: валовий і чистий. За умови, якщо суб'єкт господарювання використовує валовий метод обліку знижок за дострокову оплату, то сума отриманої знижки не вираховується з величини доходу від продажу, тобто на рахунках обліку доходу і дебіторської заборгованості відображається загальна сума дебіторської заборгованості, яка виставлена в рахунку до оплати. Сума наданої покупцеві знижки відображаються на рахунках обліку лише тоді, коли відбувається оплата поставленого товару (робіт, послуг) протягом періоду дії знижки.

У випадку використання чистого методу сума дебіторської заборгованості одразу відображається в з урахуванням суми наданої знижки, тобто за чистою вартістю реалізації, а за умови, коли покупець не скористається наданою йому знижкою, в обліку продавця з'являється кредитовий рахунок «Втрачені (упущені) знижки за оплату в строк».

Палчей А.М., Яцко М.В. [45] наголошують, що чиста вартість реалізації дебіторської заборгованості, як правило, відрізняється від юридично належної до оплати її величини. В США, наприклад, її розрахунок проводять шляхом додавання всієї дебіторської заборгованості за вирахуванням сум наданих знижок, а також встановлених сум безнадійної дебіторської заборгованості. У зв'язку з цим для реалізації принципу обачності в обліку проводять два коригування: по-перше, здійснюють оцінку безнадійної дебіторської заборгованості; по-друге, визначають суми можливих повернень товарів.

Варто відмітити, що за кордоном списання дебіторської заборгованості відбувається не лише у випадку визнання її безнадійною. У США, наприклад, поширеною практикою є передавання суб'єктами господарювання своєї дебіторської заборгованості третій особі, при цьому існує два найпоширеніших способи такої передачі:

а) передача дебіторської заборгованості під заставу. В цьому випадку власник дебіторської заборгованості позичає гроші кредитора шляхом виписування йому звичайного векселя та передаючи під заставу в якості забезпечення дебіторську заборгованість. За умови, якщо векселедавець не зможе погасити вексель до встановленої дати, до кредитора переходить право конвертації отриманої під заставу дебіторської заборгованості на гроші або їх еквіваленти;

б) продаж дебіторської заборгованості. При використанні такого способу списання дебіторської заборгованості підприємство може продати право на отримання грошей по дебіторській заборгованості факторинговій чи консалтинговій фірмі. Як правило, такі суб'єкти господарювання за свої послуги беруть комісійні у розмірі 1% та більше від суми придбаної дебіторської заборгованості, і ключовим фактором, який впливає на величину відсотку, є ризик повного чи часткового непогашення заборгованості.

Виникнення безнадійної заборгованості пов'язане із втратою частини виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), відповідно, потребує розробки комплексу заходів щодо її мінімізації. В більшості зарубіжних країн

виявлення безнадійної дебіторської заборгованості на підприємствах проводиться в індивідуальному порядку по кожному боржникові, а суми не погашених від покупців векселів, надходження по яких визнано як безнадійне, списуються на витрати суб'єкта господарювання.

На відміну від вітчизняної системи обліку, коли для списання безнадійної заборгованості на підприємстві формується резерв (якщо суми створеного резерву не вистачає, то відбувається списання на інші витрати), в окремих країнах, наприклад, в Естонії, не зважаючи на списання безнадійної дебіторської заборгованості на витрати суб'єкта господарювання, вона продовжує обліковуватися на балансі, та відображається в рядку «Не отримані від покупців рахунки» або «Векселі покупців» з одночасним відображенням безнадійної заборгованості в окремому рядку, але зі знаком мінус.

Для обліку безнадійної дебіторської заборгованості на закордонних підприємствах використовують один з двох найбільш розповсюджених методів: метод прямого списання або метод нарахування резерву. Сутність методу прямого списання полягає в тому, що безнадійна дебіторська заборгованість списується на витрати суб'єкта господарювання тоді, коли остаточно відомо, що рахунок контрагентом не буде оплачений. При цьому на суму безнадійної заборгованості складається бухгалтерське проведення: дебет рахунку «Витрати на покриття безнадійних боргів» та кредит рахунку «Рахунки до сплати».

При використанні методу нарахування резерву на підприємстві проводиться попередня оцінка можливої величини безнадійної дебіторської заборгованості, для чого використовуються дані щодо загальної величини продаж, обсягів дебіторської заборгованості, в тому числі сумнівної, за звітний та попередні роки. На обчислену прогнозну суму безнадійної заборгованості створюється резерв шляхом складання бухгалтерського проведення: дебет рахунку «Резерв на покриття безнадійних боргів» та кредит рахунку «Рахунки до отримання».

Якщо законодавством країни не передбачено типових форм для складання звітності, то суб'єкт господарювання самостійно визначає порядок

розташування різних груп дебіторської заборгованості в балансі та ступінь їх деталізації. Як показано на рисунку 1.4, до ключових факторів, які впливають на прийняття рішення обліковцем, належать інформаційні запити користувачів, структура дебіторської заборгованості на підприємстві, величина сумнівної заборгованості та ін.

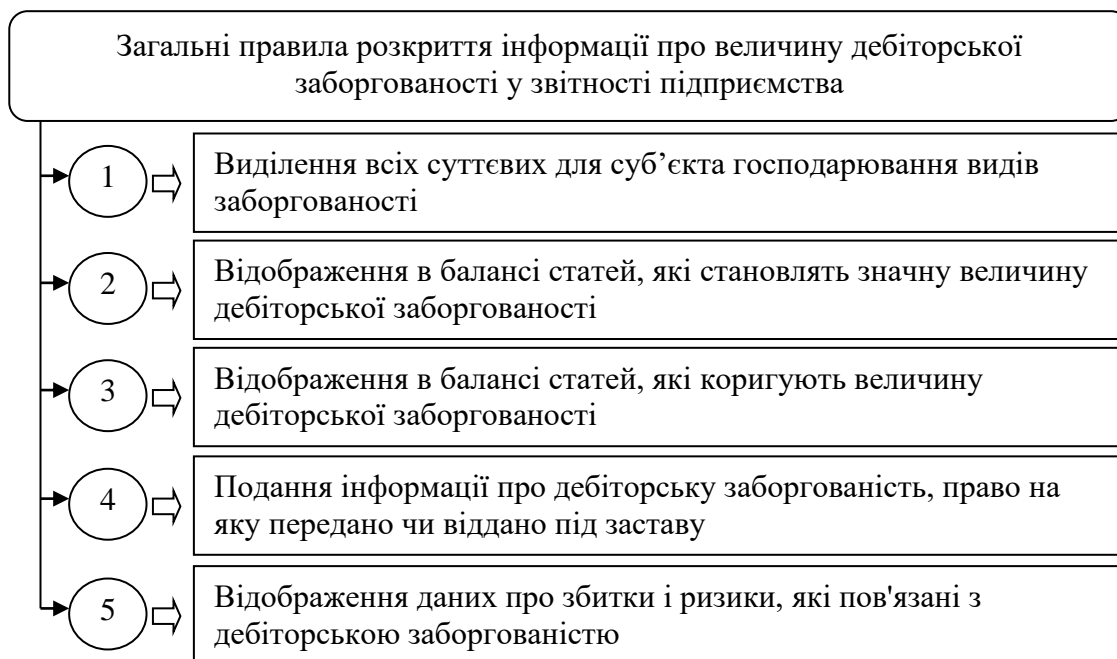


Рисунок 1.4 – Загальні правила розкриття інформації про дебіторську заборгованість у звітності закордонних підприємств

Проведені дослідження показують, що ступінь деталізації складових дебіторської заборгованості зумовлений практичними підходами до здійснення операцій з дебіторами, які характерні для тих чи інших зарубіжних країн, зокрема, застосуванням таких інструментів рефінансування, як факторинг, отримання кредиту під заставу дебіторської заборгованості та ін.

Загалом, можна зробити висновок, що для зарубіжної системи обліку характерна оцінка та відображення в звітності дебіторської заборгованості за чистою вартістю реалізації, яка відрізняється від суми, яка фактично належна контрагентом до оплати. Проводячи аудит дебіторської заборгованості слід, перш за все, першочергово провести перевірку тих даних у фінансовій звітності, які суттєво впливають динаміку змін в балансі.

## 2 ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМСТВА «РЕКРАФТ»

### 2.1 Характеристика діяльності приватного підприємства «Рекрафт»

Приватне підприємство «Рекрафт» створене в лютому 2020 року. Основним видом діяльності суб'єкта господарювання є оптова торгівля запасними частинами, а також деталями для автотранспортних засобів. Крім того, відповідно до установчих документів, іншими видами діяльності підприємства є:

- роздрібна торгівля деталями, а також приладами для автотранспортних засобів.
- технічне обслуговування й ремонт автотранспортних засобів;
- виробництво та відновлення протектора гумових шин.

За даними додатку А, для належної організації своєї діяльності у приватному підприємстві «Рекрафт» створено статутний капітал в розмірі 5,0 тис. грн. Суб'єкт господарювання самостійно проводить господарську, комерційну та інші види діяльності, забезпечує ведення обліку, складання й подання різних видів звітності. Відповідно до прийнятої на підприємстві політики, суб'єкт господарювання перебуває на загальній системі оподаткування та є платником ПДВ.

Основні показники діяльності приватного підприємства «Рекрафт» у 2020 та 2021 роках показано в таблиці 2.1 (складено за даними додатку А).

Протягом періоду, що досліджується, у суб'єкта господарювання відбулось збільшення чистого доходу від реалізації товарів на 2647,4 тис. грн. (в 2,05 рази); позитивну динаміку спостерігаємо і за показником собівартості реалізованих товарів – на 2347,9 тис. грн. (в 2,1 рази). Як наслідок, відносно

однакові темпи приросту проаналізованих показників сприяли незначному збільшенню величини витрат на 1 грн. реалізованих товарів – на 0,02 грн. (2,33%). Чистий прибуток приватного підприємства «Рекрафт» у 2021 році порівняно з 2020 роком збільшився на 115,6 тис. грн. (в 6,35 рази) і склав 133,8 тис. грн.

Таблиця 2.1 – Основні показники діяльності приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках

Показники	Одиниця виміру	2020 рік	2021 рік	Відхилення	
				тис. грн.	%
Чистий дохід від реалізації товарів	тис. грн.	1292,2	3939,6	2647,40	204,88
Собівартість реалізованих товарів	тис. грн.	1115,5	3463,4	2347,90	210,48
Величина витрат на 1 грн. реалізованих товарів	грн.	0,86	0,88	0,02	2,33
Чистий прибуток за звітний період	тис. грн.	18,2	133,8	115,60	635,16
Середньорічна первісна вартість основних засобів	тис. грн.	21,0	43,25	22,25	105,95
Фондовіддача	грн./грн.	61,53	91,09	29,56	48,04
Чисельність працюючих	чол.	1	1	0,0	0,0
Середньомісячна заробітна плата одного працюючого	грн.	7930,0	8500,0	570,0	7,19
Фонд оплати праці працюючих	тис. грн.	95,16	102,0	6,84	7,19
Фондоозброєність	тис. грн. / чол.	21,0	43,25	22,25	105,95

Середньорічна первісна вартість основних засобів суб'єкта господарювання зросла з 21,0 тис. грн. до 43,25 тис. грн., тобто на 22,25 тис. грн. (в 1,06 рази). Порівняно більші темпи зростання чистого доходу від реалізації товарів порівняно з вартістю придбаних необоротних активів обумовили покращення показника фондовіддачі по підприємству: так, якщо у 2020 році він становив 61,53, то за результатами 2021 року збільшився до 91,09.

Протягом періоду, що досліджувався, на підприємстві працював 1 чоловік, розмір його середньомісячної заробітної плати становив 8500,0 грн. у 2021 році, що на 570,0 грн. або 7,19% більше попереднього року. Фонд оплати праці суб'єкта господарювання за проаналізований період зріс з 95,16 тис. грн. до 102,0 тис. грн. Показник фондоозброєності у приватному підприємстві «Рекрафт» також збільшився і склав 43,25 тис. грн. / чол. у 2021 році

В цілому, проведений аналіз основних показників діяльності засвідчив покращення стану суб'єкта господарювання у 2021 році порівняно з 2020 роком, що знайшло відображення, перш за все, у позитивній динаміці таких показників, як: чистий дохід від реалізації товарів, чистий прибуток за звітний період, середньомісячна заробітна плата одного працюючого, фондовіддача, фондоозброєність.

Наступним етапом аналізу є вивчення складу, структури і динаміки активу та пасиву балансу приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках. За даними додатку А, необоротні активи суб'єкта господарювання повністю зношені, і вони не впливають на динаміку балансу, тому проводитимемо оцінку складу, структури й динаміки оборотних активів підприємства (таблиці 2.2, складено за даними додатку А).

Таблиця 2.2 – Оцінка складу, структури та динаміки оборотних активів приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках

Оборотні активи	31.12.2020		31.12.2021		Зміна		
	тис. грн	пит. вага, %	тис. грн	пит. вага, %	абсолютна, тис.грн	відносна, %	питомої ваги, %
Запаси	99,2	57,67	179,8	41,87	80,60	81,25	-15,80
Поточна дебіторська заборгованість	19,6	11,40	84,5	19,68	64,90	331,12	8,28
Гроші та їх еквіваленти	42,8	24,88	161,9	37,70	119,10	278,27	12,82
Інші оборотні активи	10,4	6,05	3,2	0,75	-7,20	-69,23	-5,30
Разом	172,0	100,0	429,4	100,0	257,40	149,65	0,0

Протягом досліджуваного періоду загальна величина оборотних активів суб'єкта господарювання збільшилась на 257,4 тис. грн. (в 1,5 рази), що обумовлено позитивною динамікою всіх складових. Оборотні активи приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках були сформовані із запасів, поточної дебіторської заборгованості, грошових коштів та інших оборотних активів. Найбільший приріст у 2021 році спостерігаємо за такими складовими оборотних активів, як: поточна дебіторська заборгованість (в 3,31 рази) та грошові кошти і їх еквіваленти (в 2,78 рази). Хоча величина інших оборотних активів протягом періоду, що досліджувався, зменшилась на 69,23%, їх частка у структурі оборотних активів та балансу в цілому була порівняно незначною і склала 6,05% у 2020 році та 0,75% у 2021 році.

Оцінка складу, структури і динаміки пасивів приватного підприємства «Рекрафт» наведена у таблиці 2.3. Загальна величина пасивів суб'єкта господарювання протягом досліджуваного періоду збільшилась на 257,4 тис. грн. (в 2,6 рази), що обумовлено позитивною динамікою і власного капіталу, і поточних зобов'язань. Структура власного капіталу протягом 2020-2021 років не змінювалась і була представлена двома складовими – капіталом та нерозподіленим прибутком. У 2021 році порівняно з 2020 роком величина власного капіталу приватного підприємства «Рекрафт» збільшилась на 133,8 тис. грн. (в 5,8 рази), що обумовлене зростанням суми нерозподіленого прибутку відповідно з 18,2 тис. грн. до 152,0 тис. грн.; Як було відмічено вище, величина капіталу суб'єкта господарювання залишалась незмінною і становила 5,0 тис. грн.

Сума поточних зобов'язань приватного підприємства «Рекрафт» за досліджуваний період збільшилась на 123,6 тис. грн. (83,06%). Структура поточних зобов'язань суб'єкта господарювання не змінювалась ні в 2020, ні в 2021 роках, і була представлена наступними складовими: короткострокові кредити банків, поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, поточна кредиторська заборгованість за розрахунками, інші поточні зобов'язання. За даними таблиці 2.3, найбільше на зростання досліджуваного показника вплинуло зростання суми короткострокових кредитів банків на

60,0 тис. грн. (66,67%), поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги – на 55,3 тис. грн. (в 1,6 рази), а також поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом – на 23,80 тис. грн. (в 3,8 рази); питома вага інших складових була відносно незначною.

Таблиця 2.3 – Оцінка складу, структури та динаміки пасивів приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках

Пасиви	31.12.2020		31.12.2021		Зміна		
	тис. грн.	пит. вага, %	тис. грн.	пит. вага, %	абсолютна, тис.грн.	відносна, %	питомої ваги, %
<i>Власний капітал</i>	23,2	13,49	157,0	36,56	133,80	576,72	23,07
Капітал	5,0	2,91	5,0	1,16	0,0	0,0	-1,74
Нерозподілений прибуток	18,2	10,58	152,0	35,40	133,80	735,16	24,82
<i>Поточні зобов'язання</i>	148,8	86,51	272,4	63,44	123,60	83,06	-23,07
Короткострокові кредити банків	90,0	52,33	150,0	34,93	60,00	66,67	-17,39
Поточна кредиторська заборгованість за:							
а) товари, роботи, послуги	34,1	19,83	89,4	20,82	55,30	162,17	0,99
б) розрахунками з бюджетом	6,2	3,60	30,0	6,99	23,80	383,87	3,38
в) розрахунками зі страхування	0,5	0,29	0,4	0,09	-0,10	-20,0	-0,20
г) розрахунками з оплати праці	2,0	1,16	2,6	0,61	0,60	30,0	-0,56
Інші поточні зобов'язання	16,0	9,30	0,0	0,0	-16,00	-100,0	-9,30
Баланс	172,0	100,0	429,4	100,0	257,40	149,65	0,0

У структурі пасивів приватного підприємства «Рекрафт» як у 2020, так і в 2021 році основну питому вагу займали поточні зобов'язання, проте варто відмітити, що їх частка за період, що досліджувався, зменшилась на 23,07% і склала 63,44%, що, перш за все, свідчить про зменшення залежності суб'єкта господарювання від зовнішніх короткострокових джерел фінансування.

На рисунку 2.1 наведено динаміку доходів та витрат приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках.

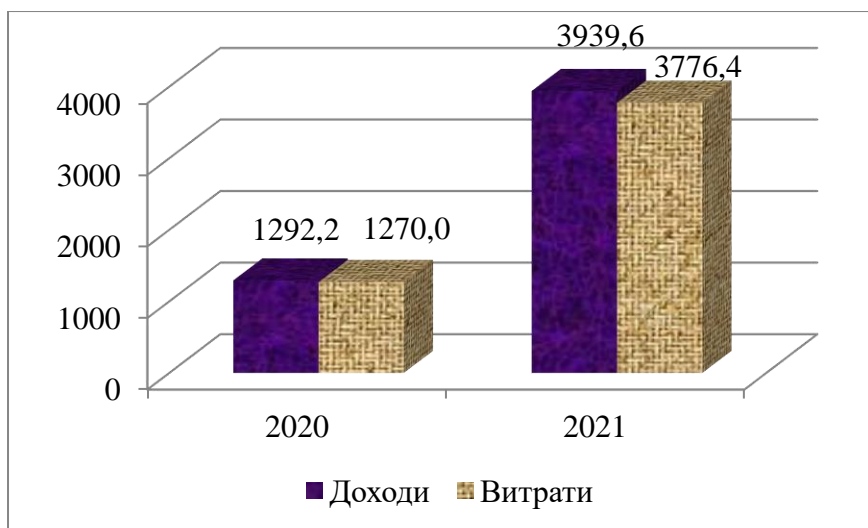


Рисунок 2.1 – Динаміка доходів та витрат приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках

Проведені дослідження показують, що протягом періоду, що досліджувався, у суб'єкта господарювання величина доходів та витрат між собою суттєво не відрізнялась, що вплинуло на рівень прибутковості підприємства. Так, за даними таблиці 2.1, у 2020 році за результатами своєї діяльності приватне підприємство «Рекрафт» отримало прибуток у розмірі 18,2 тис. грн., у 2021 році – 133,8 тис. грн.

З метою виявлення джерел зростання прибутковості суб'єкта господарювання у таблиці 2.4 проведемо аналіз складу та структури його доходів і витрат. Проведені дослідження показують, що як у 2020, так і в 2021 роках доходи підприємства формувались виключно з доходів від реалізації товарів; інших джерел надходження грошових коштів не було. Витрати приватного підприємства «Рекрафт» як у 2020, так і в 2021 роках формувались з двох складових – це собівартість реалізованих товарів та інші операційні витрати. В структурі витрат суб'єкта господарювання основну питому вагу займав показник собівартості реалізованих товарів – 87,83% у 2020 році та 91,71% – у 2021 році.

Таблиця 2.4 – Аналіз складу та структури доходів і витрат приватного підприємства «Рекрафт» у 2020-2021 роках

Вид доходів та витрат	2020 рік		2021 рік		Різниця	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Доходи, у т.ч.:	1292,2	100,0	3939,6	100,0	2647,4	204,88
а) чистий дохід від реалізації товарів	1292,2	100,0	3939,6	100,0	2647,4	204,88
Витрати, у т.ч.:	1270,0	100,0	3776,4	100,0	2506,40	197,35
а) собівартість реалізованих товарів	1115,5	87,83	3463,4	91,71	2347,90	210,48
б) інші операційні витрати	154,5	12,17	313,0	8,29	158,50	102,59

Про стабільність фінансового стану підприємства свідчить рівень його ділової активності, яка у фінансовому аспекті проявляється, перш за все, через швидкість обороту його коштів, що знаходить відображення в показниках ділової активності. Без сумніву, оцінка ділової активності перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими важливими характеристиками суб'єкта господарювання (наприклад, такими, як інвестиційна привабливість, фінансова стійкість, кредитоспроможність тощо). Так, за умови високого рівня ділової активності на підприємстві покращується якість інвестиційного середовища, а також полегшується можливість отримання банківських кредитів, оскільки підприємство з високою діловою активністю виявляє спроможність більш ефективного використання залучених грошових коштів.

Оскільки приватне підприємство «Рекрафт» було створене у лютому 2020 року, розрахунок показників ділової активної суб'єкта господарювання проведемо лише за 2021 рік (таблиця 2.5). Неможливість проведення порівняння розрахованих показників не дозволяє зробити висновок про покращення чи погіршення ділової активності суб'єкта господарювання в динаміці, проте аналіз строків погашення дебіторської та кредиторської заборгованості, а також відносно нетривалий період обороту запасів свідчить про раціональну політику підприємства у сфері обігових коштів.

Таблиця 2.5 – Показники ділової активності приватного підприємства «Рекрафт» у 2021 році

Показник	Розрахунок	Значення показника
Коефіцієнт оборотності активів	Чистий дохід : середня вартість активів	13,10
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Чистий дохід : середня вартість капіталу	43,72
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Чистий дохід: середня вартість дебіторської заборгованості	75,69
Строк погашення дебіторської заборгованості, днів	Кількість днів в періоді (365) : коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	4,8
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	Собівартість реалізованої продукції : середньорічна вартість запасів	24,83
Період обороту запасів, днів	Кількість днів в періоді (365) : коефіцієнт оборотності запасів	14,70
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Чистий дохід : середня вартість кредиторської заборгованості	47,64
Строк погашення кредиторської заборгованості, днів	Кількість днів в періоді (365) : коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	7,66

В цілому, проведені дослідження діяльності приватного підприємства «Рекрафт» протягом 2020 та 2021 років дозволяють зробити висновок про покращення роботи суб'єкта господарювання, що знайшло відображення, преш за все, у позитивній динаміці чистого доходу від реалізації, зростанні величини чистого прибутку, покращенні показників фондоддачі та фондоозброєності.

## 2.2 Організація і методика обліку дебіторської заборгованості на підприємстві

Ефективне управління дебіторською заборгованістю можливе лише за умови отримання якісної та своєчасної інформації з системи бухгалтерського обліку. Як складова активів підприємства, дебіторська заборгованість належить до групи ліквідних активів, та безпосередньо пов'язана з розрахунково-платіжними операціями, які проводить суб'єкт господарювання. Вважаємо, ефективність управління розрахунками на підприємстві залежить, перш за все, від чіткого визначення кола потенційних дебіторів, що дозволить спланувати розмір дебіторської заборгованості на майбутні періоди. Крім того, проведення постійного моніторингу грошових розрахунків суб'єкта господарювання та побудова дієвої кредитної політики щодо найбільш значимих покупців та замовників дозволить забезпечити ефективний контроль за формуванням і своєчасним погашенням дебіторської заборгованості.

На нашу думку, особливість організації обліку розрахункових операцій із дебіторами полягає в одночасному здійсненні організаційних процедур в поєднанні із застосуванням методичних прийомів ведення обліку дебіторської заборгованості. Рекомендована модель комплексної системи організації обліку розрахунків із дебіторами на приватному підприємстві «Рекрафт» представлена на рисунку 2.2.

Незважаючи на існування численних підходів до групування дебіторської заборгованості, які були детально розглянуті у п. 1.1 дипломної роботи, найбільший вплив на порядок організації обліку розрахунків з дебіторами на досліджуваному підприємстві відіграють такі класифікаційні ознаки:

- а) тип контрагента – виділяють розрахунки з юридичними особами та розрахунки з фізичними особами;
- б) походження дебіторської заборгованості – заборгованість з

вітчизняними та іноземними контрагентами;

в) статусом дебітора: з юридичними особами це можуть бути розрахунки з покупцями і замовниками, постачальниками та підрядниками за виданими авансами чи за претензіями, з податковими органами за сплатою податків, з іншими підприємствами за іншими видами операцій; з фізичними особами прикладами дебіторської заборгованості є заборгованість підзвітних осіб щодо відшкодування матеріальних збитків, погашення споживчих позик тощо.

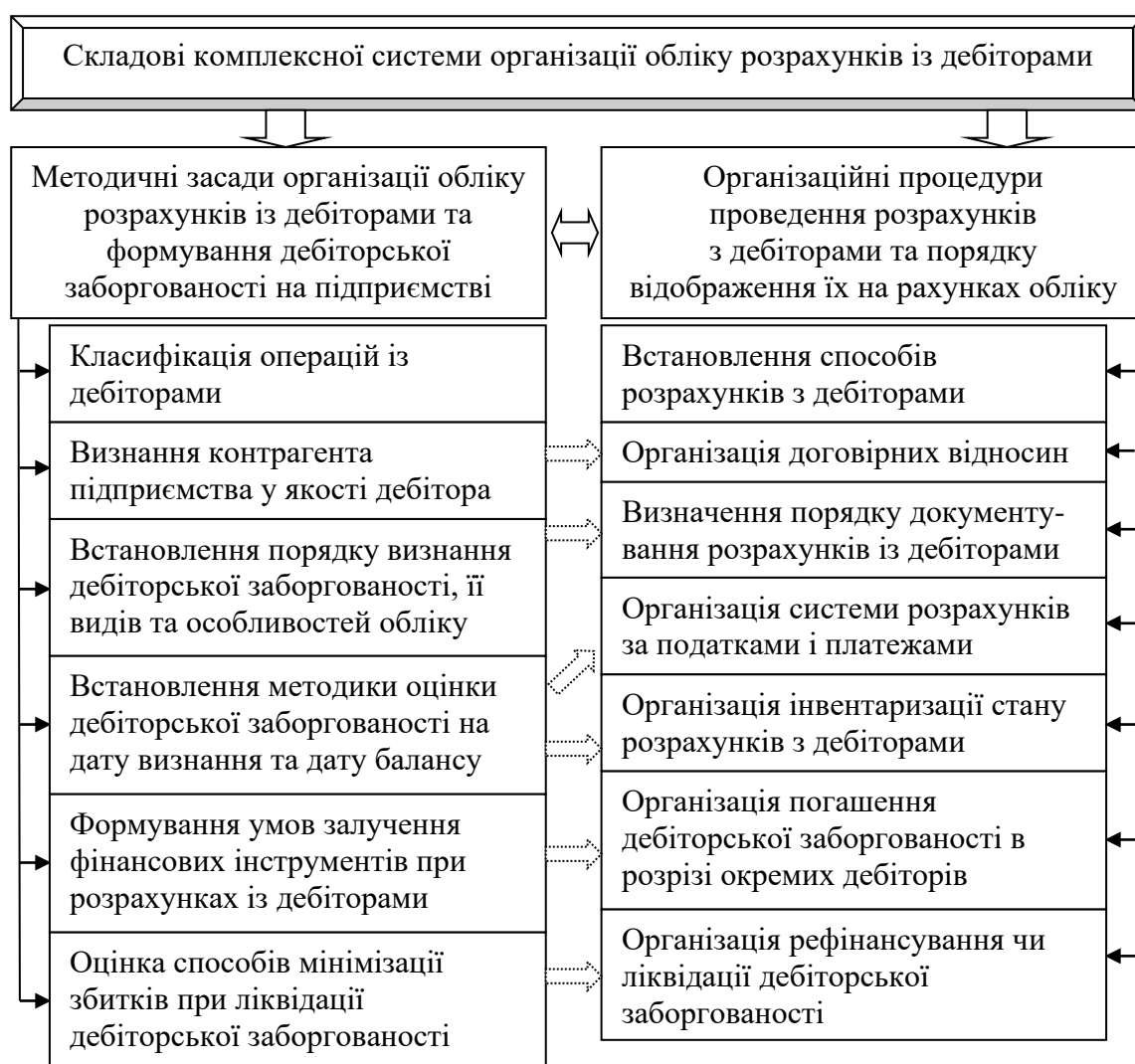


Рисунок 2.2 – Модель комплексної системи організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві

Складання господарських операцій з обліку дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт» ґрунтується на використанні різних

способів розрахунків з контрагентами, серед яких найбільш поширеними є розрахунки готівкою та безготівкові розрахунки з використанням банківських форм платіжних інструментів і платіжних систем. Форми і способи розрахунків та особливості їх застосування визначаються при складанні договорів (угод), та коригуються при потребі в процесі їх виконання чи погашення дебіторської заборгованості.

Для раціональної організації обліку розрахунків із дебіторами важливим методичним прийомом для суб'єкта господарювання є визнання контрагента дебітором. Відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», контрагент визнається дебітором одразу після здійснення господарської операції, яка призвела до утворення дебіторської заборгованості [3]. Вважаємо, для належної організації обліку розрахункових операцій більш доцільно визнавати контрагента як потенційного дебітора заздалегідь, ще до укладення угоди, адже це впливає на підготовку змісту контракту, особливо в частині обраних форм розрахунків, а також визначення видів штрафних санкцій за умови порушення умов виконання договору (угоди), виплати неустойки, визначення способів примусового стягнення боргу з дебітора, вибору більш економних шляхів погашення сумнівної заборгованості.

Без сумніву, перерахований перелік дій тісно пов'язаний з процесами організації укладення договорів на підприємстві. Такі процедури включають в собі: вибір контрагента, аналіз його платоспроможності; оцінку ризиків у разі виникнення недобросовісних взаємовідносин зі сторони покупців чи замовників; вибір шляхів та способів доставки товарів; страхування ризиків на всіх етапах, які супроводжують процес реалізації товарів, тобто починаючи від підписання договору (угоди) та завершуючи розвантаженням товару на складі контрагента.

Організація визнання дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт» передбачає її групування за видами та строками погашення. Поділ дебіторської заборгованості на довгострокову та поточну відіграє важливе значення при виборі рахунків обліку та порядку

відображення в звітності при проведенні оцінки заборгованості на дату визнання та на дату погашення. Так, відповідно до норм П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», оцінка поточної дебіторської заборгованості дебітора на дату балансу здійснюється за чистою вартістю реалізації. Довгострокова дебіторська заборгованість, по якій передбачено нарахування процентів (наприклад, сюди належать довгострокові векселі та інші фінансові інструменти, якими забезпечена дебіторська заборгованість), на дату балансу оцінюється за теперішньою вартістю, визначення якої залежить від виду заборгованості та умов її погашення.

Для цілей організації обліку групування дебіторської заборгованості на підприємстві за строками погашення передбачає віднесення її до однієї з трьох груп:

а) строкова дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів, термін погашення якої відповідно до умов договору ще не настав;

б) сумнівна дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів, термін погашення якої відповідно до умов договору вже пройшов, але продовжує перебувати в межах строку позовної давності;

в) безнадійна дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів, терміни погашення якої та строки позовної давності вже минули, отримане рішення суду про стягнення боргів не на користь позивача, боржник припинив або перебуває на стадії припинення своєї діяльності, тому під час ліквідації підприємства позовні вимоги кредитора залишилися без задоволення).

Загалом до складу організаційних процедур, які забезпечують порядок визнання та облікового відображення розрахунків із дебіторами у приватному підприємстві «Рекрафт», потрібно віднести: організацію документування, організацію податкового супроводу, організацію порядку проведення інвентаризації розрахунків.

Порядок документального оформлення дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві залежить від типу господарської операції, результатом якої стає виникнення дебіторської заборгованості. В процесі

діяльності для оформлення господарських операцій приватне підприємство «Рекрафт» використовує типові форми первинних документів. Водночас для оформлення окремих видів господарських операцій, типові форми щодо яких не передбачені, суб'єктом господарювання розробляються власні форми документів, проте відповідно до ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] вони повинні містити такі обов'язкові реквізити: назву документа; дату складання; назву підприємства, за чийм іменем складено документ; зміст та обсяг господарської операції, одиницю її виміру; посади й прізвища осіб, які відповідальні за здійснення господарської операції; особистий підпис або інші дані, що дозволяють ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Виходячи з обумовленого, перед керівництвом підприємства постає завдання не лише досконало організувати систему документообігу, важливим є опрацювання методики складання первинних документів, а також визначення порядку їх своєчасного опрацювання. Для перевірки алгоритму дій обліковця на підприємстві періодично проводять інвентаризацію, терміни та строки якої повинні чітко визначаються в наказі керівника. На нашу думку, проведення інвентаризації дебіторської заборгованості дозволяє визначити реальну суму заборгованості дебіторів, проконтролювати стан розрахунків, а також при потребі вчасно розпочати роботу щодо розрахунку суми претензії та вироблення дієвого алгоритму її стягнення, який би дозволив мінімізувати втрати позивача.

Як бачимо, організація обліку погашення чи ліквідації дебіторської заборгованості відіграє суттєвий вплив на послідовність роботи із дебіторами. З метою забезпечення стабільності грошових надходжень від погашення сум визнаної дебіторської заборгованості рекомендуємо на підприємстві проводити певні організаційні процедури із залученням фінансових інструментів. До таких організаційних процедур можна, наприклад, віднести включення до умов договору обставин відстрочки платежів, порядку застосування штрафних санкцій, встановлення переліку випадків можливої

пролонгації договору; визначення можливості оформлення товарного кредиту з використанням інструменту простого чи переказного векселя; формування умов переуступки заборгованості кредиторів; визначення підстав для продажу заборгованості банку на умовах факторингу та ін.

Система фінансового обліку дебіторської заборгованості спрямована на правдиве та неупереджене відображення інформації про розрахунки з дебіторами в первинних документах, регістрах аналітичного і синтетичного обліку, фінансовій звітності суб'єкта господарювання. Як показано на рисунку 2.3, Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією до його застосування [6] передбачено групування дебіторської заборгованості, перш за все, залежно від строків її погашення, а також за окремими видами.

Аналіз структури активу балансу приватного підприємства «Рекрафт», проведений у п. 2.1 дипломної роботи за даними додатку А, показав, що дебіторська заборгованість суб'єкта господарювання у 2020-2021 роках була сформована виключно з поточних розрахунків з дебіторами. У структурі поточної дебіторської заборгованості підприємства виділяють такі складові: розрахунки з вітчизняними покупцями; розрахунки за виданими авансами; розрахунки з підзвітними особами; розрахунки з іншими дебіторами.

Для цілей управління обліковець розпочинає роботу з дебіторською заборгованістю ще на етапі підписання договору, адже в ньому зазначаються обов'язки кожної з сторін щодо виконання умов контракту, а також формуються види відповідальності у випадку порушення цих умов. Юридичний аспект засвідчення співпраці шляхом підписання договору не знаходить відображення в системі бухгалтерського обліку шляхом складання бухгалтерських проведення чи відображення в облікових регістрах, проте відноситься до етапу первинного обліку. Розглянута особливість обумовлена тим, що саме в договорі з покупцем чи замовником розкриваються відомості про господарську операцію, а також цей документ є письмовим свідоцтвом, який підтверджує факт здійснення господарської операції. Безпосередньо бухгалтерські записи створюються в момент переходу права власності на реалізований товари, підставами для чого є складені первинні документи.

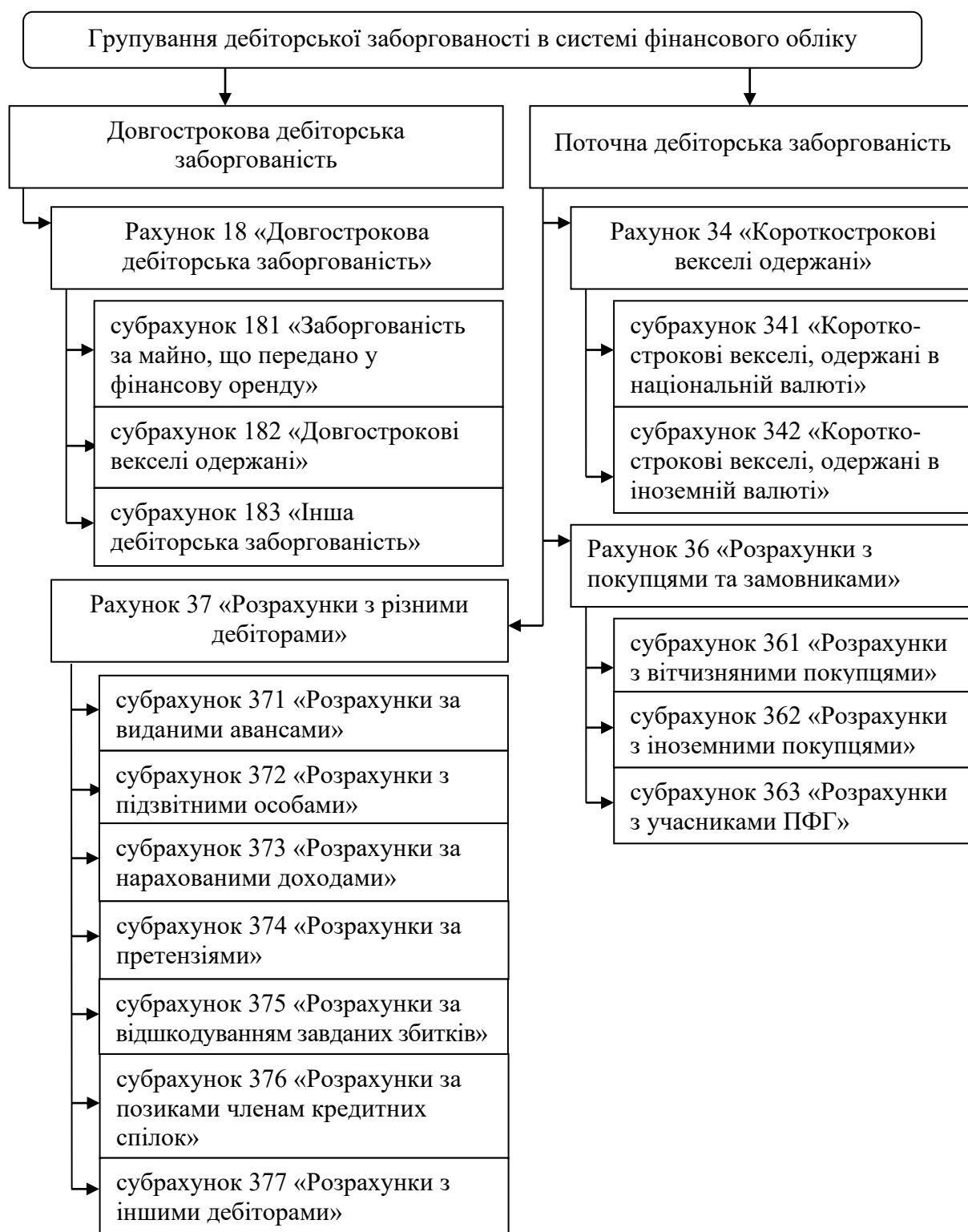


Рисунок 2.3 – Підходи до групування дебіторської заборгованості в системі фінансового обліку

Для організованого руху первинних документів на підприємстві формується графік документообігу, який затверджується наказом керівника. Спосіб оформлення графіку документообігу може бути або схематичним, або

зазначається переліку робіт зі створення, перевірки та обробки документів із зазначенням відповідальних осіб, термінів виконання, а також взаємозв'язку з іншими виконавцями. На нашу думку, сформований графік документообігу є початком управлінського обліку дебіторської заборгованості на підприємстві, оскільки його створення передбачає роботу з дебіторами в розрізі визначених центрів відповідальності, а узгодження та підписання відбувається на вищому адміністративному рівні – керівником суб'єкта господарювання.

Перелік джерел первинного обліку поточної дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт» наведено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Джерела первинного обліку поточної дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт»

Вид поточної дебіторської заборгованості	Перелік джерел первинного обліку
Розрахунки з покупцями та замовниками	Договір; товарно-транспортна накладна; рахунок-фактура; акт виконаних робіт (наданих послуг); акт звірки взаєморозрахунків; бухгалтерська довідка (у випадку отримання від покупців авансу, частина з якого спрямовується на погашення дебіторської заборгованості); платіжне доручення; прибутковий касовий ордер; виписка банку; розрахунковий чек та ін.
Розрахунки за виданими авансами	Договір на поставку товарів, виконання робіт, надання послуг; товарно-транспортні накладні; бухгалтерська довідка тощо.
Розрахунки з підзвітними особами	Авансовий звіт; видатковий касовий ордер; прибутковий касовий ордер; платіжна відомість; накладна та ін.
Розрахунки з іншими дебіторами	Доручення-зобов'язання про утримання з оплати праці суми чергових платежів (використовується при придбанні працівником підприємства товарів у кредит); кредитний договір; накладна; розрахунок розподілу доходів; рішення суду; виписка банку; витяг з протоколу спеціалізованого аукціону (у випадку оприбуткування акцій); прибуткові касові ордери; накладні (якщо внески в статутний капітал здійснюють матеріальними цінностями); платіжні доручення тощо.

Розглянемо особливості відображення в обліку приватного підприємства «Рекрафт» окремих видів поточної дебіторської заборгованості. За даними додатку Б, основну питому вагу у складі поточної заборгованості займають розрахунки з покупцями за реалізовані товари. Незважаючи на те, що суб'єкт господарювання віддає перевагу постачанню товарів на умовах повної чи часткової попередньої оплати, на підприємстві використовують дві форми розрахунків – до та після поставки товарів. Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з покупцями та замовниками у приватному підприємстві «Рекрафт» представлена у таблиці 2.7 (за даними додатку Б).

Таблиця 2.7 – Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з покупцями та замовниками у приватному підприємстві «Рекрафт»

Зміст господарської операції	Сума, грн.	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
Перша подія – одержання авансу від покупця			
Одержано аванс від приватного підприємства «АГРО-Торговий дім «ГАРАНТ»	34404,0	311	681
Відображено суму податкових зобов'язань з ПДВ	5734,0	643	641
Відображено собівартість реалізованих товарів	22300,0	902	281
Відображено дохід від реалізації товарів	34404,0	361	702
Відображено суму податкових зобов'язань з ПДВ	5734,0	702	643
Відображено взаємозалік заборгованостей за реалізовані товари	34404,0	681	361
Перша подія – відвантаження товарів покупцеві			
Відображено собівартість реалізованих товарів	22300,0	902	281
Відображено дохід від реалізації товарів	34404,0	361	702
Відображено суму податкових зобов'язань з ПДВ	5734,0	702	641
Отримано оплату від покупця	34404,0	311	361
Визначення фінансового результату			
Списано дохід від реалізації товарів на фінансовий результат	28670,0	702	791
Списано собівартість реалізованих товарів на фінансовий результат	22300,0	791	902
Визначено фінансовий результат господарської операції	6370,0	791	441

Крім дебіторської заборгованості за реалізовані товари, у приватному підприємстві «Рекрафт» виникали інші види розрахунків з дебіторами, зокрема, з підзвітними особами, постачальниками товарів тощо. Кореспонденція рахунків з обліку інших видів поточної дебіторської заборгованості підприємства наведена у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Кореспонденція рахунків з обліку інших видів поточної дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт»

Зміст господарської операції	Сума, грн.	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
Розрахунки з підзвітними особами			
Видано підзвітній особі грошові кошти з каси підприємства	800,0	372	301
Отримано звіт та рахунок від підзвітної особи за придбані канцелярські товари	760,0	201	372
Повернено залишок невикористаних грошових коштів в касу підприємства	40,0	301	372
Розрахунки за виданими авансами			
Перераховано аванс постачальнику за товар	12000,0	371	311
Відображено суму податкового кредиту з ПДВ	2000,0	641	644
Отримано товари від постачальника	10000,0	281	631
Відображено суму ПДВ	2000,0	644	631
Здійснено взаємозалік заборгованостей за придбаний товар	12000,0	631	371
Розрахунки з іншими дебіторами			
Оплата готівкою різним дебіторам за послуги, споживання яких відноситься до непрямих витрат підприємства	2600,0	377	301
Оплата комісійної винагороди обслуговуючому банку	1500,0	377	333
	1500,0	333	311
Перераховано оплату комунальних послуг: електроенергію, водопостачання, водовідведення	8350,0	377	311

Основними регістрами синтетичного, а при невеликому обсязі облікової інформації – й аналітичного обліку є Журнали. Для обліку розрахунків з покупцями і замовниками, іншими дебіторами, на підприємстві використовується Журналі 3 та відомості аналітичного обліку до нього 3.1

і 3.2. Джерела поточного обліку дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання представлені у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Джерела поточного обліку дебіторської заборгованості підприємства

Найменування	Призначення	Примітка
Журнал 3. Розділ І «Облік розрахунків за товари, роботи, послуги, інших розрахунків»	Наводиться інформація про суми довгострокової та поточної дебіторської заборгованості	За кредитом рахунків 18, 34, 36, 37, 38, 51, 62, 63, 68
Відомість 3.1 «Аналітичний облік розрахунків з покупцями та замовниками»	Призначена для ведення аналітичного обліку розрахунків з покупцями та замовниками за відвантаженою продукцією, товари, виконані роботи й послуги, що відображаються на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», крім заборгованості, яка забезпечена векселем.	За дебетом рахунку 36
Відомість 3.2 «Аналітичний облік розрахунків з різними дебіторами»	Призначена для ведення аналітичного обліку поточної дебіторської заборгованості (з підзвітними особами, за авансами виданими, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків та за іншими операціями).	За дебетом рахунків 34, 37

Відображення залишків по рахунках на звітну дату у фінансовій звітності є завершальним етапом обліку дебіторської заборгованості на підприємстві. Дані фінансової звітності є підставою для проведення аналізу діяльності суб'єкта господарювання, та формування планів його розвитку на довгострокову перспективу. Без сумніву, основна мета складання фінансової звітності полягає в наданні користувачам правдивої та неупередженої інформації про діяльність підприємства для своєчасного прийняття управлінських рішень. Основні вимоги до складання фінансової звітності викладені в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [1], НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [4] та П(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність» [7]. Порядок відображення інформації про

дебіторську заборгованість малих підприємств, в тому числі й приватного підприємства «Рекрафт», визначений в пп. 2.9-2.11 П(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність». Джерела підсумкового обліку дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання наведені у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10 – Джерела підсумкового обліку дебіторської заборгованості підприємства

Форма звітності	Стаття звітності	Призначення	Норма П(С)БО 25
Баланс (форма № 1-мс)	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	Відображається заборгованість покупців або замовників за реалізовані їм продукцію, товари, роботи або послуги, включаючи забезпечену вексями заборгованість скоригована на резерв сумнівних боргів (нетто).	П. 2.9
	Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	Призначена для відображення визнаної дебіторської заборгованості казначейських, фінансових і податкових органів, державних цільових фондів, зокрема за розрахунками з тимчасової непрацездатності. Окремо наводиться дебіторська заборгованість з податку на прибуток.	П. 2.10
	Інша поточна дебіторська заборгованість	Відображається заборгованість дебіторів, яка не включена до інших статей дебіторської заборгованості, скоригована на резерв сумнівних боргів (нетто).	П. 2.11

Відмітимо, що у приватному підприємстві «Рекрафт» резерв сумних боргів не створюється. Загалом, проведені дослідження показали, що організація і методика обліку дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві здійснюється у відповідності з вимогами чинного облікового законодавства в частині документального оформлення виникнення заборгованості дебіторів, порядку її відображення на рахунках, в регістрах аналітичного й синтетичного обліку, звітності суб'єкта господарювання.

### 2.3 Аудит дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт»

Запорукою організації дієвої системи аудиторської перевірки на підприємстві є правильно проведене його попереднє планування, вибір адекватної стратегії роботи аудиторів, а також складання детального плану та програми за визначеним напрямом аудиту. Проведені у п. 2.1 дипломної роботи дослідження показують, що як у 2020, так і в 2021 році дебіторська заборгованість приватного підприємства «Рекрафт» перебувала у складі лише оборотних активів, тому саме поточна дебіторська заборгованість буде об'єктом аудиторської перевірки суб'єкта господарювання.

Мета проведення аудиту поточної дебіторської заборгованості на підприємстві полягає, перш за все, в перевірці законності, достовірності виникнення, а також правильності відображення в обліку погашення поточної дебіторської заборгованості; важливим також є оцінка відповідності застосовуваних методів прийнятій обліковій політиці, контроль правильності формування залишків дебіторської заборгованості та порядку їх відображення у фінансовій звітності суб'єкта господарювання.

При плануванні аудиторської перевірки важливе значення відіграє визначення переліку поставлених завдань та джерел інформаційного забезпечення внутрішнього контролю. Що стосується першої складової, то у вітчизняних науковців спостерігаємо відмінні підходи до встановлення переліку завдань, які повинні бути вирішені в процесі проведення перевірки. Наприклад, Макаренко А.П., Кучкіна Д.Д. у роботі [39] до першочергових завдань аудиту поточної дебіторської заборгованості відносять:

- необхідність юридичного підтвердження кожної суми у розрахунках з дебіторами;
- потребу в дослідженні причин виникнення простроченої заборгованості, а також обґрунтуванні наслідків її не погашення для кожної з

сторін договору;

- розробку заходів, дія яких спрямована на попередження простроченої заборгованості;
- впровадження постійних інвентаризацій розрахунків з дебіторами;
- перевірку правильності відображення поточної дебіторської заборгованості у первинних документах, регістрах аналітичного і синтетичного обліку, звітності суб'єкта господарювання;
- підготовці рекомендацій щодо покращення організації обліку поточної дебіторської заборгованості на підприємстві.

Водночас для цілей дослідження підтримуємо думку Макаренко А.П., Меліхової Т.О., Бескости Г.М., які у роботі [40] до основних завдань аудиту короткострокової дебіторської заборгованості пропонують віднести:

- аналіз на підприємстві системи внутрішнього контролю щодо короткострокової дебіторської заборгованості;
- перевірка умов визнання короткострокової дебіторської заборгованості;
- встановлення законності господарських операцій з короткостроковою дебіторською заборгованістю;
- перевірка порядку формування резерву сумнівних боргів та, відповідно, правильності списання безнадійної дебіторської заборгованості;
- оцінка стану внутрішнього контролю короткострокової дебіторської заборгованості на підприємстві.

Джерела інформаційного забезпечення аудиту поточної дебіторської заборгованості пропонуємо згрупувати за трьома напрямками: організаційні, договірні, облікові. До організаційних джерел інформації про поточну дебіторську заборгованість суб'єкта господарювання відносять розпорядчий документ про облікову політику у формі наказу чи розпорядження, а також інші нормативно-інструктивні матеріали керівництва підприємства, які стосуються виникнення взаєморозрахунків з дебіторами. Договірні джерела інформації про поточну дебіторську заборгованість включають у своєму складі

всі форми контрактних зобов'язань, які визначають ключові аспекти взаємовідносин з контрагентами. Нарешті, до облікових джерел інформації про поточну дебіторську заборгованість належать первинні документи з обліку короткострокової дебіторської заборгованості, реєстри аналітичного й синтетичного обліку, пов'язані з виникненням чи погашенням заборгованості дебіторів, фінансова звітність. На нашу думку, сюди також потрібно включити висновки за результатами проведених інвентаризацій дебіторської заборгованості, а також результати попередніх перевірок суб'єкта господарювання.

Проведення внутрішнього аудиту на підприємстві проводиться за наказом керівника уповноваженою на це особою. Відповідно, саме керівництвом суб'єкта господарювання визначаються напрями та форми внутрішньої перевірки, а також терміни її проведення. Проте, незалежно від обраного алгоритму дій, зміст та структура плану і програми перевірки залежать від дієвості налагодженої на підприємстві системи внутрішнього контролю. Тому, перш ніж скласти та затвердити план і програму подальших дій з вивчення порядку облікового відображення поточної дебіторської заборгованості, аудитор проводить тестування системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання. Рекомендована форма тесту оцінки системи внутрішнього контролю поточної дебіторської заборгованості для приватного підприємства «Рекрафт» наведена у таблиці 2.11.

Для проведення оцінки дієвості системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання в частині обліку дебіторської заборгованості пропонуємо перелік контрольних питань згрупувати за трьома блоками: перший – нормативно-правовий блок – спрямований на оцінку механізму договірної регулювання; другий блок – організаційний – передбачає перевірку порядку організації роботи з поточною дебіторською заборгованістю, зокрема, в частині відображення окремих аспектів обліку заборгованості дебіторів у наказі про облікову політику, наявності графіку документообігу на підприємстві, фактичної перевірки наявності та стану

дебіторської заборгованості у суб'єкта господарювання; останній – обліковий блок – надає перевіряю чому уявлення щодо правдивості відображення інформації про розрахунки з дебіторами в підсистемах первинного, поточного та підсумкового обліків.

Таблиця 2.11 – Тест оцінки системи внутрішнього контролю поточної дебіторської заборгованості приватного підприємства «Рекрафт»

Зміст питань	Варіанти відповідей			При- мітка
	Так	Ні	Інформація відсутня	
1	2	3	4	5
<b>Нормативно-правовий блок</b>				
1 Чи ведеться на підприємстві контроль виконання договірних зобов'язань?				
2 Чи проводиться наскрізна реєстрація договорів на реалізацію товарів, виконання робіт, надання послуг?				
<b>Організаційний блок?</b>				
1 Чи наводиться інформація про оцінку поточної дебіторської заборгованості в Наказі про облікову політику підприємства?				
2 Чи проводиться на підприємстві групування поточної дебіторської заборгованості за термінами її погашення?				
3 Чи затверджений графік документообігу операцій з обліку поточної дебіторської заборгованості?				
4 Чи формується на підприємстві резерв сумнівної заборгованості?				
5 Чи проводиться інвентаризація поточної дебіторської заборгованості на підприємстві?				
6 Чи виявляються порушення в обліку дебіторської заборгованості за результатами проведених інвентаризацій?				
<b>Обліково-аналітичний блок</b>				
1 Чи ведеться на підприємстві облік рахунків-фактур за послідовністю термінів їх сплати?				
2 Чи здійснюється аналітичний облік заборгованості з урахуванням термінів позовної давності?				
3 Чи проводиться взаємозалік розрахунків з дебіторами?				

Кінець таблиці 2.11

1	2	3	4	5
4 Чи відбувається визнання дебіторської заборгованості одночасно з визнанням доходу від реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг?				
5 Чи проводиться на підприємстві перевірка правильності оформлення первинних документів?				
6 Чи здійснюється взаємна перевірка даних аналітичного обліку та синтетичного обліку в частині виникнення та погашення дебіторської заборгованості?				
7 Чи проводиться на підприємстві аналіз термінів погашення дебіторської заборгованості?				
8 Чи аналізується сумнівна дебіторська заборгованість?				
9 Чи розроблений на підприємстві Журнал реєстрації посвідчень на відрядження?				
10 Чи проводиться перевірка повноти здачі повернутих підзвітних сум у касу?				
11 Чи подаються в оригіналі всі підтверджуючі документи до авансового звіту?				
12 Чи проводяться періодично взаємоперевірки розрахунків з дебіторами?				
13 Чи ведеться на підприємстві облік скарг, претензій?				

За результатами розробленого тесту оцінки системи внутрішнього контролю поточної дебіторської заборгованості аудитор отримує можливість сформулювати думку щодо дієвості системи внутрішньої перевірки та можливості використання її результатів у своїх дослідженнях.

Провівши оцінку системи внутрішнього контролю на підприємстві, аудитор складає та затверджує у керівництва підприємства план аудиту поточної дебіторської заборгованості. В цьому документі визначаються час та обсяг запланованих аудиторських процедур, які будуть виконані перевіряючим з метою отримання достатніх аудиторських доказів, що в цілому сприятиме зменшенню аудиторського ризику до відносно невеликого рівня. На нашу думку, затверджений план аудиту потрібно розглядати як документ організаційно-методологічного характеру, адже в ньому наведені основні

етапи проведення аудиту досліджуваного об'єкта обліку в логічній послідовності. Рекомендований перелік запланованих аудиторських процедур при проведенні перевірки поточної дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт» наведено у таблиці 2.12 (побудовано за [38]).

Таблиця 2.12 – План аудиторської перевірки поточної дебіторської заборгованості у приватному підприємстві «Рекрафт»

Етапи	Аудиторські процедури	Виконавець	Період перевірки	Примітки
Підготовчий	Ознайомлення з діяльністю підприємства, оцінка його системи внутрішнього контролю та стану бухгалтерського обліку; визначення аудиторського ризику, порогу суттєвості			
Основний	Фактична перевірка: проведення інвентаризації поточної дебіторської заборгованості, оцінка результатів попередньо проведених перевірок			
	Документальна перевірка: перевірка даних первинного, поточного та підсумкового обліку за рахунками 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами»			
Заключний	Підготовка аудиторського висновку та складання аудиторського звіту			

Правильно побудований план перевірки дозволяє краще спланувати роботу аудитора, чітко розподілити його час на виконання визначених аудиторських процедур, виявити ті напрями контролю, які потребують особливої уваги перевіряючого. З іншої сторони, затверджений план аудиту містить лише загальні напрями перевірки, та не дозволяє сформулювати уявлення про обрані методи перевірки та визначені аудиторські докази. Для досягнення основної мети аудиту поточної дебіторської заборгованості, а також з метою задоволення потреб ініціатора проведення перевірки аудитором потрібно розробити програму аудиту досліджуваного об'єкта обліку.

Рекомендований зміст програми аудиту поточної дебіторської заборгованості приватного підприємства «Рекрафт» представлено у таблиці 2.13.

Таблиця 2.13 – Програма аудиту поточної дебіторської заборгованості приватного підприємства «Рекрафт»

Аудиторські процедури	Аудиторські докази	Методи перевірки	Індекс робочого документу	Період	Виконавець
1	2	3	4	5	6
<b>1 Проведення інвентаризації поточної дебіторської заборгованості</b>					
1.1 Інвентаризація поточної дебіторської заборгованості	Акти звірки, результати попередніх інвентаризацій	Фактична перевірка, документальна перевірка			
<b>2 Перевірка даних обліку за рахунком 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками»</b>					
2.1 Звірка даних первинних документів, реєстрів аналітичного обліку з даними Головної книги	Первинні документи, відомості, журнали, Головна книга	Документальна суцільна перевірка			
2.2 Перевірка законності операцій з відвантаження товарів, виконання робіт, надання послуг	Накладні, товарні накладні, рахунки-фактури, платіжні доручення, відомості	Документальна суцільна перевірка			
2.3 Перевірка правильності відображення в обліку розрахунків з дебіторами	Договори, розрахунки, накладні, журнали, розрахункові документи, виписки банку	Документальна вибіркова перевірка			
2.4 Встановлення переліку найбільших дебіторів і з'ясування строків погашення їх дебіторської заборгованості	Договори, накладні, рахунки-фактури, розрахункові документи, виписки банку	Документальна вибіркова перевірка			

Кінець таблиці 2.13

1	2	3	4	5	6
<b>3 Перевірка даних обліку за рахунком 37 «Розрахунки з різними дебіторами»</b>					
3.1 Перевірка наявності та правильності оформлення первинних документів з обліку розрахунків з іншими дебіторами	Договори, накладні, рахунки-фактури та ін.	Документальна вибіркова перевірка			
3.2 Перевірка цільового використання підзвітних сум	Квитанції, рахунки, виписки банку, авансовий звіт	Документальна суцільна перевірка			
3.3 Перевірка своєчасності повернення невикористаних коштів	Виписки банку, авансовий звіт	Документальна вибіркова перевірка			
3.4 Перевірка наявності заборгованості за розрахунками за претензіями	Головна книга, претензії, рішення суду	Документальна суцільна перевірка			
<b>4 Узагальнення результатів перевірки</b>					
4.1 Складання аудиторського висновку, підготовка рекомендацій за результатами аудиторської перевірки	Робочі документи аудитора, результати попередніх перевірок, аудиторський висновок	–			

За результатами проведеної перевірки аудитор складає висновок, а також розробляє перелік рекомендацій щодо удосконалення ведення обліку досліджуваного об'єкту. Крім того, варто звернути увагу, що в процесі виконання аудиторських процедур перевіряючим створюються різні робочі документи аудитора, які в обов'язковому порядку у вигляді додатків прикріплюються до аудиторського висновку як доказові документи. Після завершення аудиту інформація про виявленні порушення доводиться до відома

управлінського персоналу з метою вжиття заходів для запобігання проблемних питань в майбутньому.

Загалом, проведені дослідження показали, що до проблемних питань аудиту поточної дебіторської заборгованості, які характерні для приватного підприємства «Рекрафт», варто віднести визначення необхідного рівня коштів, які можна спрямувати в дебіторську заборгованість. Для вирішення цього питання пропонуємо:

- по-перше, визначити оптимальний розмір поточної дебіторської заборгованості, яка б не створювала перешкоди для безперебійного процесу постачання, реалізації та розрахунків підприємства за своїми зобов'язаннями;

- по-друге, встановити оптимальне для суб'єкта господарювання співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованістю. Вітчизняний досвід показує, що рекомендованою для підприємства є ситуація, коли коефіцієнт обороту дебіторської заборгованості більший, ніж коефіцієнт обороту кредиторської заборгованості;

- по-третє, систематично проводити інвентаризацію поточної дебіторської заборгованості.

Не менш проблематичним для досліджуваного підприємства продовжує залишатись і питання ефективного контролю за своєчасним стягненням сум з дебіторів з метою недопущення виникнення простроченої дебіторської заборгованості. Для цього суб'єкт господарювання повинен постійно проводити роботу з проблемними дебіторами.

Загалом, проведений аналіз показав, що аудит поточної дебіторської заборгованості є невід'ємною складовою системи внутрішньої перевірки приватного підприємства «Рекрафт».

### З НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ У ПРИВАТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ «РЕКРАФТ»

#### 3.1 Оцінка проблемних аспектів обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві

Досліджуючи складові нормативно-правового регулювання обліку та аудиту дебіторської заборгованості в Україні, у працях вітчизняних науковців неодноразово порушувалось питання необхідності їх удосконалення, з урахуванням практичних потреб розвитку облікової системи підприємств та для більш ефективного задоволення управлінських запитів. Критична оцінка цих підходів, на нашу думку, дозволить визначити необхідність та доцільність внесення запропонованих змін, а також засвідчити їх вплив на діючу методологію обліку дебіторської заборгованості.

Так, Матюха М. М., Лук'янова А. Г. у роботі [43] визначили такі проблемні аспекти існуючої системи обліку дебіторської заборгованості:

1) структура дебіторської заборгованості, яка представлена у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», не передбачає достатнього рівня її деталізації та співвідношення різних видів дебіторської заборгованості для цілей обліку та управління. Також діюча система обліку дебіторської заборгованості не враховує специфіки даного активу, що обумовлено наявністю різних методів її оцінювання;

2) рекомендовані для використання облікові регістри (перш за все, мова йде про журнал 3 та відомості до нього), не передбачають накопичення інформації про розрахунки з дебіторами з урахуванням різного рівня деталізації й узагальнення, що унеможлиблює отримання достатньої інформації для проведення якісного аналізу розрахунків з дебіторами. Крім

того, проблема також виникає й тому, що згідно діючої практики облік дебіторської та кредиторської заборгованостей ведеться в одному реєстрі, а це різні об'єкти обліку, які лише частково взаємопов'язані між собою, відповідно, існує думка щодо необхідності розмежування цих об'єктів в різних документах;

3) практично недослідженим залишається питання способів та форм погашення дебіторської заборгованості. Проблема погашення дебіторської заборгованості обумовлена необхідністю визначення допустимого рівня грошових коштів, які можуть бути вилучені на формування дебіторської заборгованості;

4) обмеженість застосовування в Україні традиційної за кордоном методики аналізу дебіторської заборгованості обумовлена відсутністю необхідного обсягу доступної інформації щодо розрахунків з дебіторами у фінансовій звітності суб'єкта господарювання. З іншої сторони, використання вітчизняних методик не дає змоги однозначно провести оцінку стану розрахунків з дебіторами, а також ступеня їх впливу на фінансовий стан підприємства;

5) проблема створення на підприємстві резерву сумнівної заборгованості, розрахунку сум на його формування а також вибору методики для списання сумнівних боргів.

Побережець О. В., Кисляк І. М. [47], Матюх М. М., Лук'янова А. Г. [43] узагальнили пропозиції вітчизняних науковців щодо проблемних аспектів обліку дебіторської заборгованості, результати отриманих досліджень представлені у таблиці 3.1 (побудовано за [43],[47]). На підставі проведеного аналізу Побережець О. В., Кисляк І. М. [47] звернули увагу на ще два, на думку дослідників, дискусійні питання у сфері організації обліку дебіторської заборгованості:

– по-перше, на думку науковців, невизначеності виникають в частині визнання поточної дебіторської заборгованості активом. Так, відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», поточна дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) визнається активом лише одночасно з

визнанням доходів від їх реалізації, а оцінка такої заборгованості відбувається за первісною вартістю. Побережець О. В., Кисляк І. М. наголошують, що визнання доходу за цих умов не завжди доцільно, оскільки існує ризик непогашення поточної дебіторської заборгованості, тобто її перегрупування в безнадійну дебіторську заборгованість;

– по-друге, зазвичай для вітчизняних підприємств характерне нехтування створенням резерву сумнівних боргів, оскільки вимагає від обліковця додаткових дій, пов'язаних з оцінкою платоспроможності дебіторів та спроможності розрахуватись з ними за своїми зобов'язаннями.

Таблиця 3.1 – Пропозиції вітчизняних науковців щодо розв'язання проблемних аспектів обліку дебіторської заборгованості

Науковці	Пропозиції щодо розв'язання проблемних аспектів обліку дебіторської заборгованості
1	2
Скоробогатова В.	Проводячи дослідження проблемних аспектів оцінки дебіторської заборгованості, науковець пропонує розглядати її з позиції поділу на монетарну і немонетарну. При цьому оцінку монетарної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги потрібно проводити у момент визнання за справедливою вартістю, а на звітну дату – за найменшою із двох оцінок: чистою вартістю реалізації або справедливою вартістю. Що стосується немонетарної дебіторської заборгованості, її необхідно оцінювати в залежності від того, чи буде здійснений обмін на подібні чи неподібні активи.
Єдинак Т.	Порушуючи проблему необхідності удосконалення підходів до класифікації дебіторської заборгованості для цілей управління, науковець рекомендує її вирішити на підприємстві шляхом диверсифікації покупців, суворого планування обсягів дебіторської заборгованості, постійного моніторингу розрахунків дебіторів та застосування сучасних форм рефінансування боргів.
Погоріляк Л.	Для удосконалення обліку безнадійної заборгованості науковець запропонувала змінити назву рахунку 38 «Резерви сумнівних боргів» на «Коригування на сумнівні борги»; крім того, у дослідженні запропоновано списувати сумнівну заборгованість з балансу підприємства лише у випадку, коли вона перетворилася на безнадійну.

## Кінець таблиці 3.1

1	2
Сопко В., Завгородній В.	Науковці пропонують визначати на підприємстві об'єкти дебіторської заборгованості залежно від термінів погашення, а також згрупувати її за видами боргових зобов'язань.
Білик М.	Для цілей обліку і управління рекомендує проводити класифікацію дебіторської заборгованості за шістьма ознаками: способом виникнення, терміном погашення, наявністю забезпечення, контрагентами, ступенем дотримання фінансової дисципліни, формою погашення. Також, на думку науковця, слід приділяти особливу увагу питанням аналізу та внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, адже їх проведення може сприяти більш ефективному управлінню політикою з дебіторами на підприємстві.
Масленніков Є.	Пропонує використовувати інструменти фінансово-економічної політики управління поточною дебіторською заборгованістю суб'єкта господарювання. Тому важливим вважає визначення переліку чинників, які впливають на форму дебіторської заборгованості контрагента, та порядку документального забезпечення дебіторської заборгованості.
Нашкерська Г.	Розглядає практичні аспекти обліку поточної дебіторської заборгованості та порядку формування резерву сумнівних боргів. Науковець обґрунтовує пріоритет використання методу класифікації сумнівних боргів для підприємств, які мають значну кількість дебіторів, та методу формування резерву з врахуванням платоспроможності окремого дебітора – для суб'єктів господарювання з невеликою кількістю контрагентів.

У своєму дослідженні Побережець О. В., Кисляк І. М. [47] також звернули увагу на те, що відмінні підходи до класифікації об'єктів поточної дебіторської заборгованості за міжнародними та національними стандартами створюють суттєві перешкоди для суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на інтеграцію на світові ринки товарів і послуг.

Подібно до тверджень попередніх досліджень, Гуцаленко Л.В., Чмелюк Т.В. [23] також звертають увагу на небажання вітчизняних підприємств формувати резерв сумнівної заборгованості, мотивуючи це тим, що створення будь-яких фондів вимагає, перш за все, вилучення з обороту коштів, які можуть бути спрямовані на інші напрями господарської діяльності;

важливим також є те, що суми, які резервуються, не включаються до складу витрат суб'єкта господарювання, що, відповідно, не впливає на зменшення розміру податку на прибуток. Також науковці наголошують, що якщо підприємства і створюють резерв сумнівних боргів, то в більшості випадків для його формування використовують лише метод, який передбачає розрахунок коефіцієнта сумнівності.

На думку Матюха М. М., Лук'янової А. Г. [43], особливої уваги потребує порядок відображення в обліку операцій зі списання простроченої дебіторської заборгованості, оскільки існує прямий взаємозв'язок між величиною витрат, які виникають від списання, і базою оподаткування податком на прибуток. Без сумніву, правильне і своєчасне списання сумнівної дебіторської заборгованості впливає на порядок формуванні фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання.

Підтримуємо думку Гуцаленко Л.В., Чмелюк Т.В. [23], що в умовах сьогодення суб'єкти господарювання будують свої відносини з контрагентами на договірних умовах, що сприяє суттєвому зменшенню ризиків щодо невиконання зобов'язань за розрахунками за визначеними умовами. Науковці доводять, що розрахункам з використанням передоплати є менш ризикованими, адже зазначені умови розрахункових операцій дозволяють забезпечити господарюючим суб'єктам додаткові гарантії, що товар буде відвантажено виключно після отримання коштів, що автоматично призводить до зменшення частки дебіторської заборгованості у складі оборотних активів підприємства, підвищує рівень стабільності надходжень грошових коштів та пришвидшує період їх обертання для потреб підприємства.

Проведені дослідження ще раз засвідчили необхідність перегляду та удосконалення методичних підходів до обліку дебіторської заборгованості та порядку її відображення у фінансовій звітності суб'єкта господарювання. Проводячи пошук шляхів розв'язання виявлених дискусійних аспектів в обліку дебіторської заборгованості, спостерігаємо відмінні підходи щодо оцінки можливостей їх нівелювання чи зменшення впливу при прийнятті

управлінських рішень. Наприклад, такі науковці, як Матюх М. М., Лук'янова А. Г. [43], Побережець О. В., Кисляк І. М. [47] наголошують на необхідності внесення змін в нормативно-правові документи з обліку дебіторської заборгованості, перш за все, мова йде про П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість».

Водночас підтримуємо думку Гуцаленко Л.В., Чмелюк Т.В. [23], які вважають, що багато з порушених проблемних питань можна повністю або частково розв'язати через такий важливий для організації обліку на підприємстві документ, як наказ про облікову політику. Саме тут, на думку науковців, можуть знайти відображення і питання групування дебіторської заборгованості за тими ознаками, які найбільше потрібні для роботи підприємству, і обґрунтування обраного методу нарахування резерву сумнівних боргів, і робочий план рахунків для більш детальної роботи з окремими дебіторами тощо.

Заслуговує на увагу підхід Кармазіної Н. В. [30], відповідно до якого науковець пропонує на кожному підприємстві самостійно створювати системний класифікатор дебіторської заборгованості, який передбачав би використання таких параметрів: ключові ознаки, принципи та мета групування, якісні характеристики ознаки, користувачі інформації, типи класифікації. На думку науковця, використання запропонованої розробки сприятиме підготовці якісної інформації про дебіторську заборгованість, яка забезпечить належний рівень даних для аналізу та управління залежно від потреб користувачів.

Результати проведеної систематизації дозволили Кармазіній Н. В. визначити наступні види оцінки дебіторської заборгованості, які можуть бути застосовані суб'єктами господарювання:

- 1) на основі історичної собівартості – проводиться первісне (історичне) оцінювання дебіторської заборгованості;
- 2) на основі реалізаційної вартості (вартості погашення) – при оцінці платоспроможності дебіторів використовують такі інструменти для оцінки, як:

факторинг, форфейтинг, дисконтування, експертна оцінка та ін.;

3) на основі поточної вартості – оцінювання дебіторської заборгованості проводиться з урахуванням валютного курсу, індексу цін, поточної процентної ставки;

4) на базі теперішньої вартості – здійснюється теперішня оцінка заборгованості дебіторів на основі первісної вартості, теперішня оцінка на основі поточної вартості.

З метою мінімізації відхилень розрахункової вартості дебіторської заборгованості від її реальної величини Кармазіна Н. В. [30] запропонувала також використати комплексний підхід, сутність якого полягає в проведенні коригування первісної вартості дебіторської заборгованості відповідно до часового коефіцієнта. Використання коефіцієнту часу дозволяє оцінити заборгованість суб'єкта господарювання на даний момент часу з урахуванням зростання вартості в часі, а також зміни загальної купівельної спроможності грошових коштів чи їх еквівалентів.

На нашу думку, з метою покращення якості організації обліку розрахунків з дебіторами на підприємстві потребують розробки також моделі співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями, а також формування набору інструментів, які б дозволили швидко та якісно виявляти негативні фактори, що впливають на їх кількісні та якісні зміни. Необґрунтованим вважаємо підхід вітчизняних науковців [23], які вважають оптимальним співвідношення, коли кредиторська заборгованість переважає дебіторську заборгованість на 10-20%. На нашу думку, при прийнятті рішення першочерговим фактором впливу є специфіка діяльності підприємства, характер взаємозв'язків з покупцями та постачальниками тощо.

Досліджуючи питання порядку відображення в обліку підзвітних сум та коштів, які були надані на відрядження, Кадацька А. М. та Пташнік О. С. [29] порушують питання невідповідності суті та назви субрахунку 372, про що свідчить, зокрема, і чинна назва авансового звіту, а також відсутність офіційного визначення поняття «підзвітна особа». Як наслідок, науковці

пропонують змінити його назву на «Розрахунки з підзвітними особами та за відрядженнями».

На субрахунку 374 «Розрахунки за претензіями» здійснюється облік розрахунків за претензіями, які були пред'явлені постачальникам, підрядникам, транспортним, страховим та іншим організаціям, а також за сумами пред'явлених їм штрафів, пені, неустойки. Пономаренко О. Г. [48] вважає обґрунтованим виокремлення й деталізацію обліку за визнаними та невизнаними претензіями з використанням субрахунків 3741 «Розрахунки за визнаними претензіями» і 3742 «Розрахунки за невизнаними претензіями». На думку науковця, даний розподіл пов'язаний з тим, що за претензіями, що не були визнані в добровільному порядку, розгляд справ у суді здійснюється протягом доволі значних термінів.

На субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» згідно чинного законодавства ведеться також облік розрахунків за іншими операціями, облік яких не відображений на інших субрахунках рахунку 37, зокрема, це стосується: обліку розрахунків за товари, що були продані в кредит; за позиками працівникам, виданими на індивідуальні потреби; з нарахування та сплати орендної плати тощо. Кияшко О. М. [31] пропонує доповнити План рахунків субрахунком 378 «Розрахунки з аутсорсингу» з деталізацією четвертим знаком (субрахунки 3781 «Факторинг», 3782 «Форфейтинг», 3783 «Цесія»). На нашу думку, така пропозиція призведе до суттєвого ускладнення обліку, крім того, вона виключає відображення на субрахунку 378 інших видів розрахунків з нетоварної дебіторської заборгованості. Більш раціональною вважаємо позицію Кузик Н. П. [34], відповідно до якої заборгованість боржника до моменту отримання фінансування відображається по дебету субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» та кредиту субрахунку 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями». При подальших розрахунках на суму отриманих коштів кредитується субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

Загалом проведені дослідження дозволили виявити низку дискусійних питань організації обліку та аудиту дебіторської заборгованості, та наявність змістовних підходів до їх вирішення у працях вітчизняних науковців. В цілому, підтримуємо думку вчених про необхідність використання внутрішнього для підприємства нормативного інструментарію для вирішення питань методологічних неузгоджень, і лише за їх недостатності чи неможливості повного вирішення питання – рішення переносити на більш вищий законодавчий рівень.

### 3.2 Рекомендації щодо проведення аналізу дебіторської заборгованості в системі управління оборотними активами приватного підприємства «Рекрафт»

Важливе значення в управлінні дебіторською заборгованістю відіграють питання планування, організації, контролю та аналізу розрахунків із дебіторами. Налагоджена система обліку та своєчасно проведеного аналізу сприяє зменшенню суми дебіторської заборгованості на підприємстві. Сучасний досвід в управлінні суб'єктами господарювання доводить необхідність здійснення як кількісного, так і якісного аналізу показників оцінки поточного стану дебіторської заборгованості. Оцінка структури і динаміки дебіторської заборгованості, факторний аналіз впливу на величину зобов'язань дебіторів сприяють побудові раціональної збутової політики з контрагентами, яка максимально враховує інтереси кожної з сторін.

Якщо для покупців дебіторська заборгованість виступає вигідним джерелом кредитування їх діяльності, оскільки розглядається як форма безвідсоткового кредиту, то для продавця – це спосіб залучення нових споживачів, можливість налагодження нових форм співпраці, освоєння нових ринків збуту продукції. Тобто реалізація принципів співпраці на умовах

відстрочених платежів є взаємовигідною для кожної з сторін, які приймають участь у формуванні кредитних відносин.

Виходячи з обумовленого, виникає необхідність застосування ефективних управлінських рішень, спрямованих на регулювання величини дебіторської заборгованості, а отримання динамічної інформації про розрахунки з дебіторами стає невід'ємною складовою цього процесу. Проводячи вивчення підходів до здійснення аналізу дебіторської заборгованості, вітчизняні науковці звертають увагу на наявність окремих дискусійних питань в частині обрання джерел інформації та ступеня деталізації даних. Дійсно, отримана інформація щодо дебіторів та способів взаєморозрахунків з ними не повинна бути занадто громіздкою, бути порівнюваною та легкою в опрацюванні.

У таблиці 3.2 наведено підходи вітчизняних науковців щодо змісту аналітичних показників для оцінки дебіторської заборгованості.

Таблиця 3.2 – Підходи вітчизняних науковців щодо змісту аналітичних показників для оцінки дебіторської заборгованості підприємства

Автор, джерело	Методика аналізу дебіторської заборгованості
Гнатенко Є. [19]	З метою виявлення прострочених та безнадійних боргів рекомендовано провести аналіз динаміки, структури дебіторської заборгованості за термінами і видами виникнення, а також порівняльний аналіз дебіторської та кредиторської заборгованостей.
Єдинак Т. [25]	Методика аналізу дебіторської заборгованості передбачає оцінку структури та динаміки дебіторської заборгованості, класифікацію заборгованості за різними ознаками залежно від потреб управлінського персоналу, перевірка правильності розрахунку величини резерву сумнівних боргів.
Савицька Г. [49]	Послідовність аналізу дебіторської заборгованості включає: а) аналіз причин зміни дебіторської заборгованості; б) оцінка якості та ліквідності інформації про дебіторську заборгованість; в) швидкість інкасації дебіторської заборгованості; оцінка величини отриманих збитків від невчасного її погашення.

Проведені дослідження показують, що незважаючи на відмінність підходів для аналізу дебіторської заборгованості, кожен з них переслідує важливу мету – оперативно забезпечити потреби управлінського персоналу в якісній, доступній та своєчасній інформації. Оскільки дебіторська заборгованість є складовою високоліквідних активів суб'єкта господарювання, недостатнє володіння інформацією про фактичний стан розрахунків з дебіторами може негативно вплинути на показники платоспроможності підприємства.

Як було відмічено вище, ефективне управління дебіторською заборгованістю потребує не лише аналізу кількісних показників стану взаємовідносин з дебіторами; за сучасних умов мінливого та динамічного середовища на перше місце виходить якісна оцінка дійсних та потенційних контрагентів, яка передбачає вивчення поведінки покупців і споживачів, їх кредитної історії, взаємовідносин з іншими суб'єктами господарювання, маркетингових рішень та ін. Звідси, аналіз стану дебіторської заборгованості в системі управління підприємством потребує врахування зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на величину, динаміку, структуру взаєморозрахунків з дебіторами, що допоможе своєчасно виявити ризики та встановити загрози можливого неповернення грошових коштів. За цих умов виникає необхідність дослідження адаптаційних механізмів, дія яких була б спрямована на рефінансування дебіторської заборгованості у зручні для підприємства інструменти – акції, векселі та ін.

Перш ніж проводити аналіз дебіторської заборгованості приватного підприємства «Рекрафт», рекомендуємо визначити основні його структурні компоненти, та форми взаємозв'язку між ними. Складові організаційно-економічної моделі аналізу дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання представлені на рисунку 3.1. На нашу думку, ефективність функціонування запропонованої аналітичної моделі управління дебіторською заборгованістю залежить від дотримання суб'єктом господарювання наступних принципів в частині збору інформації: оперативності; повноти; достовірності; етапності; безперервності; збалансованості.

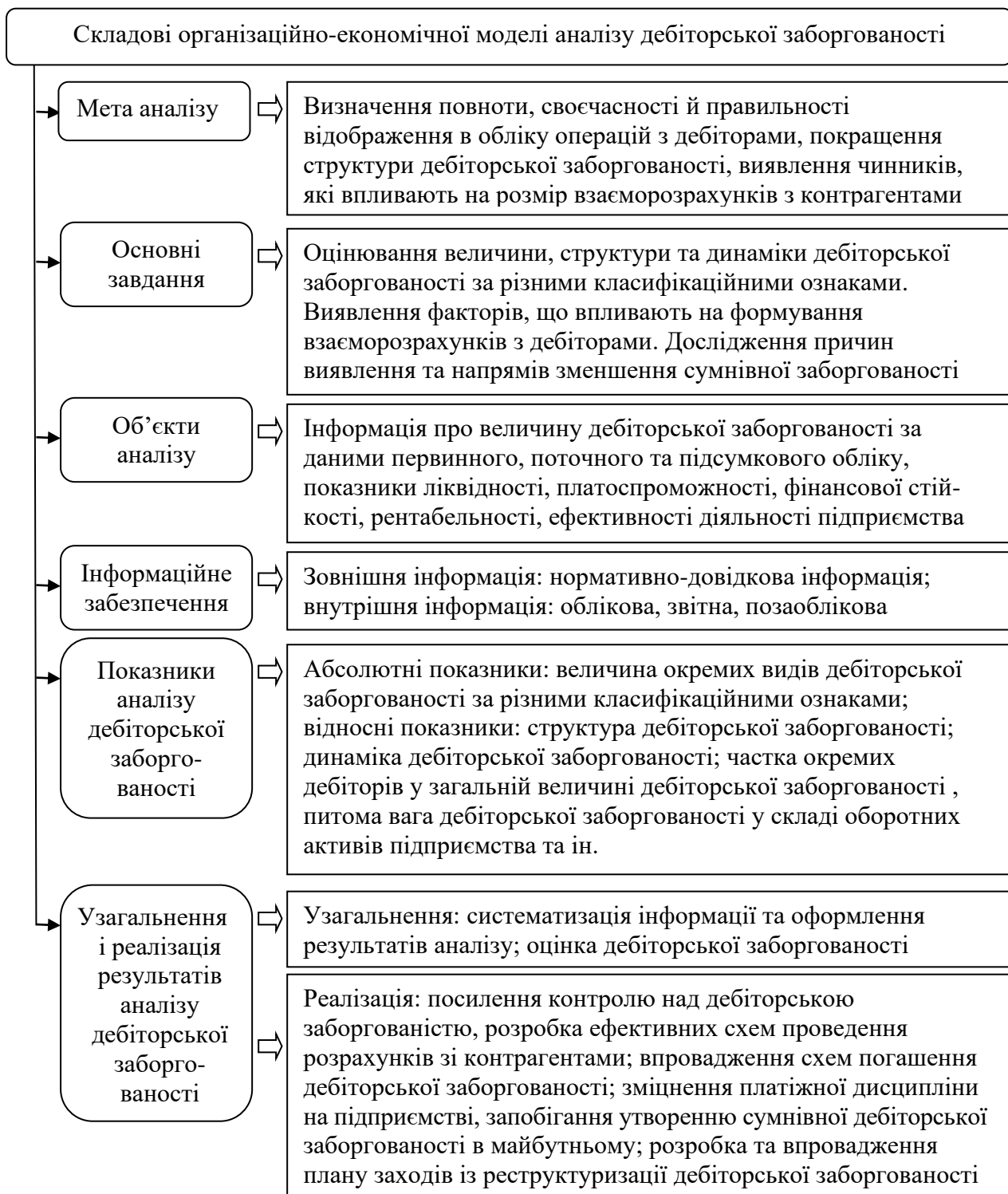


Рисунок 3.1 – Складові організаційно-економічної моделі аналізу дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання

Система рекомендованих показників для оцінки стану дебіторської заборгованості приватного підприємства «Рекрафт» показана у таблиці 3.3. Розрахунок цих коефіцієнтів дозволить не лише проаналізувати стан дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання, але й дозволить визначити напрями управління дебіторською заборгованістю.

Таблиця 3.3 – Система рекомендованих показників для проведення аналізу дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт»

Показники	Одиниця виміру	Формула розрахунку	Економічний зміст
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Швидкість обороту, (рази)	Відношення чистого доходу від реалізації товарів (робіт, послуг) до середньорічної вартості дебіторської заборгованості	Показує співвідношення між обсягом чистого доходу від реалізації та середньою величиною дебіторської заборгованості підприємства. Розгляд показника в динаміці свідчить про пришвидшення або уповільнення оборотності дебіторської заборгованості, дозволяє проаналізувати обсяги т.зв. товарного кредитування.
Період погашення дебіторської заборгованості	Кількість днів	Відношення звітного періоду (в днях) до коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості	Дозволяє встановити, скільки днів потрібно підприємству для погашення дебіторської заборгованості. Зростання цього показника може бути ознакою виникнення ризику неповернення дебіторської заборгованості.
Питома вага дебіторської заборгованості у величині оборотних активів	У відсотках	Відношення середньорічної вартості дебіторської заборгованості до середньорічної величини оборотних активів	Дозволяє розрахувати питому вагу дебіторської заборгованості в загальній величині оборотних активів. Зростання цього показника є ознакою зменшення мобільності майна підприємства.
Питома вага сумнівних боргів у складі дебіторської заборгованості	У відсотках	Відношення величини сумнівних боргів до середньорічної вартості дебіторської заборгованості	Характеризує т.зв. «якість» дебіторської заборгованості підприємства. Збільшення цього показника в динаміці свідчить про погіршення ліквідності суб'єкта господарювання.
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Коефіцієнт	Відношення середньорічної вартості дебіторської заборгованості до середньорічної величини кредиторської заборгованості	Характеризує здатність підприємства розраховуватися з кредиторами за рахунок дебіторської заборгованості. Збільшення цього показника в динаміці є корисним для суб'єкта господарювання

Однією із проблем управління дебіторською заборгованістю підприємства вітчизняні науковці вважають недоотримання коштів при погашенні дебіторської заборгованості. Найбільш розповсюджені шляхи вирішення цієї проблеми, які зустрічаємо у практиці діяльності суб'єктів господарювання, узагальнені на рисунку 3.2 (побудовано за [50]).

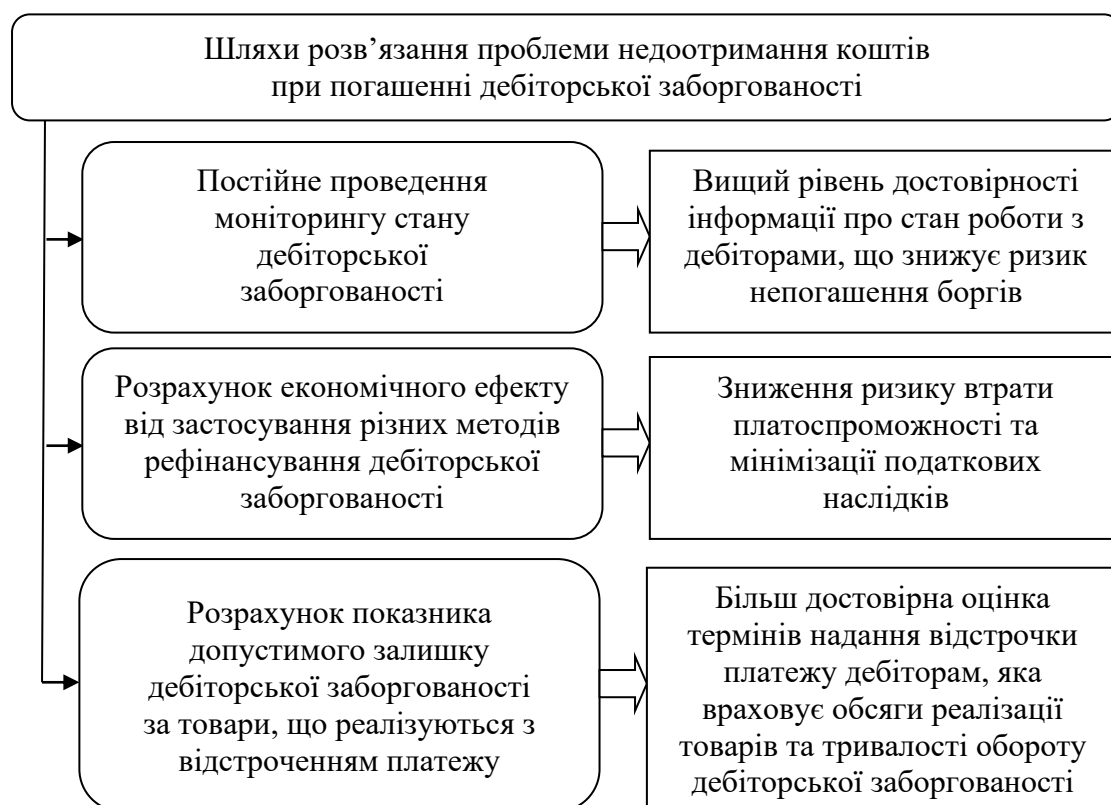


Рисунок 3.2 – Шляхи розв'язання проблеми недоотримання коштів при погашенні дебіторської заборгованості

З метою покращення взаєморозрахунків з контрагентами на підприємстві повинен постійно проводитись моніторинг дебіторської заборгованості, а також при потребі – оцінка більш зручних для суб'єкта інструментів рефінансування боргів. Потрібно відмітити, що зростання обсягів дебіторської заборгованості не завжди свідчить про погіршення роботи з дебіторами, та є ознакою втрати платоспроможності суб'єкта господарювання. Потрібно чітко розрізняти, який вид дебіторської заборгованості виник на підприємстві – нормальна чи прострочена заборгованість. Звичайно, наявність простроченої заборгованості створює для суб'єкта господарювання фінансові

труднощі, оскільки у зв'язку з незапланованим зменшенням очікуваних надходжень по платежах підприємство буде відчувати нестачу фінансових ресурсів, які могли бути спрямовані на придбання нових товарів, виплату заробітної плати тощо. Також потрібно врахувати, що дебіторська заборгованість є важливою складовою оборотних активів, тому акумулювання коштів в ній призводить до уповільнення оборотності капіталу. Виникнення простроченої дебіторської заборгованості також є ознакою виникнення ризику непогашення боргів та в майбутньому знайде відображення у зменшенні величини отриманого прибутку. Тому можна зробити цілком логічний висновок, що кожен суб'єкт господарювання зацікавлений у зменшенні термінів погашення дебіторської заборгованості.

Одним з ключових факторів, який впливає на величину дебіторської заборгованості, є стан договірної та розрахункової дисципліни на підприємстві. Без сумніву, недотримання договірної та розрахункової дисципліни, що знаходить відображення, наприклад, у невключені в договір (контракт) питань відповідальності кожної з сторін за невиконання умов договору (контракту), несвоєчасному пред'явленні дебіторам претензій тощо, призводять до значного зростання обсягів дебіторської заборгованості на підприємстві, та стають причиною виникнення у суб'єкта господарювання фінансових труднощів. Тому невід'ємною складовою аналізу має стати оцінка дебіторської заборгованості за строками утворення і термінами погашення. Здійснюючи управління дебіторською заборгованістю, відповідальна на це керівництвом підприємства особа повинна зосередити увагу, перш за все, на тих боргах, щодо погашення яких тривалий час відсутня жодна інформація, та приділити більше уваги дебіторам зі значними сумами заборгованості. Важливим є реалізація у суб'єкта господарювання заходів щодо прискорення погашення дебіторської заборгованості, зокрема, це можна здійснити шляхом: оцінки рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості потенційних покупців, а також вивченні можливостей щодо покращення ступеня їх платоспроможності на найближчу перспективу; контролю за

своєчасним оформленням розрахункових документів; пріоритету застосування механізму попередньої оплати; провадження на підприємстві вексельної форми розрахунків; використання різних способів диверсифікації фінансово-розрахункових операцій підприємства та ін.

Варто звернути увагу також на те, що аналіз дебіторської заборгованості підприємства дозволяє оцінити можливу величину доходів, яка може бути отримана отримати у вигляді штрафів, пені, неустойок від дебіторів у зв'язку з простроченням оплати. Звідси, для покращення якості управління дебіторською заборгованістю важливим на підприємстві є розробка заходів щодо зменшення або стягнення простроченої чи сумнівної дебіторської заборгованості. Для цього можуть бути використані різноманітні методи управління дебіторською заборгованістю, які можна згрупувати за такими напрямками:

а) юридичні – робота по формуванні претензій, підготовці документів для передачі позову до суду;

б) економічні – визначення розмірів фінансових санкцій (штрафів, пені, неустойки), передача під заставу майна чи майнових прав, призупинення реалізації товарів недобросовісним покупцям тощо;

в) психологічні – нагадування про завершення дії контракту чи терміну сплати платежу по телефону, факсу, інших мережах комунікації, поширення інформації про недобросовісність контрагента серед суміжних постачальників.

За умови ефективного управління дебіторською заборгованістю необхідно не лише проводити активну роботу з дебіторами, але й раціонально використовувати внутрішні кредитні резерви суб'єкта господарювання, що дозволить оптимізувати величину власних зобов'язань перед кредиторами, зокрема, це може бути здійснено шляхом реалізації синхронних дій з надходження дебіторської заборгованості та проведення кредитних виплат за власними зобов'язанням. Запропонований механізм, на нашу думку, допоможе зменшити негативний вплив на платоспроможність підприємства, адже під час підписання договорів купівлі-продажу будуть чітко прописані строки та

розміри необхідних платежів залежно від історії надходжень коштів від дебіторів.

Проведені дослідження показують, що лише узгодженість дій усіх учасників договору (контракту) допоможе віднайти резерви обігових коштів і приведе до зменшення ризиків, що виникають у процесі фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Безумовно, їх дії повинні бути спрямовані на пошук оптимальних рішень щодо знаходження готівкових коштів з урахування терміну настання вигід і втрат не лише сьогодні, але й в майбутньому. Головними орієнтирами при ухваленні рішень щодо термінів сплати дебіторської заборгованості повинні стати оцінка обігу коштів на підприємстві, показники його рентабельності, ліквідності, платоспроможності й фінансової стійкості, оцінка ризиків неповернення платежів та потенційних втрат фінансових можливостей.

Тобто стратегічна ціль в управлінні дебіторською заборгованістю полягає в ефективному визначенні її розміру з позиції зростання обсягів реалізації товарів та отримання стабільного прибутку. Вважаємо, в процесі управління необхідно налагодити синхронні взаємозв'язки з усіма відділами підприємства, чітко розмежувати обов'язки кожного з них щодо управління дебіторською заборгованістю, при цьому у роботі варто дотримуватися принципів системності та комплексності, прозорості відносин, відповідальності та погодженості, своєчасності отримання необхідної для аналізу інформації.

Загалом проведені дослідження показують, що лише розуміння причини виникнення і розмірів дебіторської заборгованості дозволить ефективно управляти нею, сприяє своєчасному виявленню негативних наслідків для підприємства у випадку затримки платежів, дозволить оцінювати ризики роботи з недобросовісними покупцями. Знаходження оптимального співвідношення між швидкістю обороту дебіторської та кредиторської заборгованостей дозволить віднайти внутрішні резерви обігових коштів суб'єкта господарювання.

### 3.3 Пропозиції щодо управління процесами оптимізації дебіторської заборгованості на підприємстві

Дебіторська заборгованість є невід'ємною складовою успішного функціонування будь-якого суб'єкта господарювання. Застосування політики відтермінування платежів пришвидшує процес реалізації товарів, сприяє розширенню ринків збуту. З іншої сторони, як було відмічено у попередніх розділах дипломної роботи, поступове накопичення дебіторської заборгованості призводить до розбалансування структури активів підприємства та може стати причиною зниження його ділової активності, призвести до порушення фінансової стійкості і конкурентоспроможності. Ще однією негативною ознакою дебіторської заборгованості є зменшення її вартості в часі, тобто мова йде про знецінення величини заборгованості дебіторів з моменту її виникнення й до моменту повернення. Звідси, розробка комплексу заходів для управління дебіторською заборгованістю є важливою складовою успішної діяльності підприємства.

У працях вітчизняних науковців зустрічаємо різні підходи до управління процесами оптимізації дебіторською заборгованістю на підприємстві. Наприклад, Масленніков Є.І., Ракитська А.О. [41] вважають, що дебіторську заборгованість суб'єкта господарювання можна мінімізувати шляхом перевірки партнерів, через правильне формулювання умов договорів (контрактів), шляхом налагодження дієвої системи контролю розрахунків. Підтримуємо науковців, що на підприємстві повинні бути налагоджені чіткі механізми виконання угод, синхронна система обліку та контролю, наявність чітких повідомлень контрагента щодо ступеня виконання робіт, термінів поставок та ін.

Масленніков Є.І., Ракитська А.О. [41] наголошують, що у вітчизняній практиці зазвичай використовують два основних способи для перевірки контрагента:

1) власними силами підприємства за допомогою інформації з відкритих джерел, баз даних, доступних реєстрів, серед яких: Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний державний реєстр судових рішень, а також перевірка інформації про наявність ліцензій і дозвільних документів майбутнього покупця тощо;

2) за допомогою проведення спеціально замовленого вивчення сумлінності потенційного контрагента – суть процедури полягає в детальній незалежній перевірці суб'єкта господарювання, включаючи юридичні, фінансові, податкові аспекти його діяльності.

У практиці функціонування вітчизняних підприємств зазвичай для укладання використовуються стандартні однотипні договори поставок, купівлі-продажу, виконання робіт підряду, надання послуг та ін. З метою зменшення обсягів дебіторської заборгованості по-можливості рекомендуємо включати до їх змісту наступні умови проведення платежів:

1) повна передоплата – відвантаження товарів здійснюється лише після повного авансового перерахування грошових коштів;

2) часткова передоплата (аванс) – визначений в умовах договору відсоток авансового внеску, отримання якого стає підставою для здійснення розрахунків;

3) нарахування пені за безпідставну відмову від своєчасної оплати – базою для нарахування є встановлений відсоток від суми покупки;

4) надання знижки за більш швидку оплату вартості реалізованого товару – наприклад, значка «5/10» означає, що покупець може отримати 5% знижки від вартості придбання за умови оплати протягом 10 днів після відвантаження товарів;

5) визначення розміру штрафних санкцій за прострочення терміну платежу.

Гевчук А. В. [18] наголошує, що значні обсяги дебіторської заборгованості властиві для тих підприємств, на яких відсутня система

контролю за своєчасним виконанням боргових зобов'язань. З метою подолання цього недоліку науковець пропонує розробити суб'єктам господарювання критерії сумнівної заборгованості за кожним видом дебіторської заборгованості.

Загалом, запобігти ризику виникнення невинуватеної (надмірної) дебіторської заборгованості, а значить, і виключити її негативні наслідки можна різними способами, які узагальнені на рисунку 3.3 (побудовано за [18]).

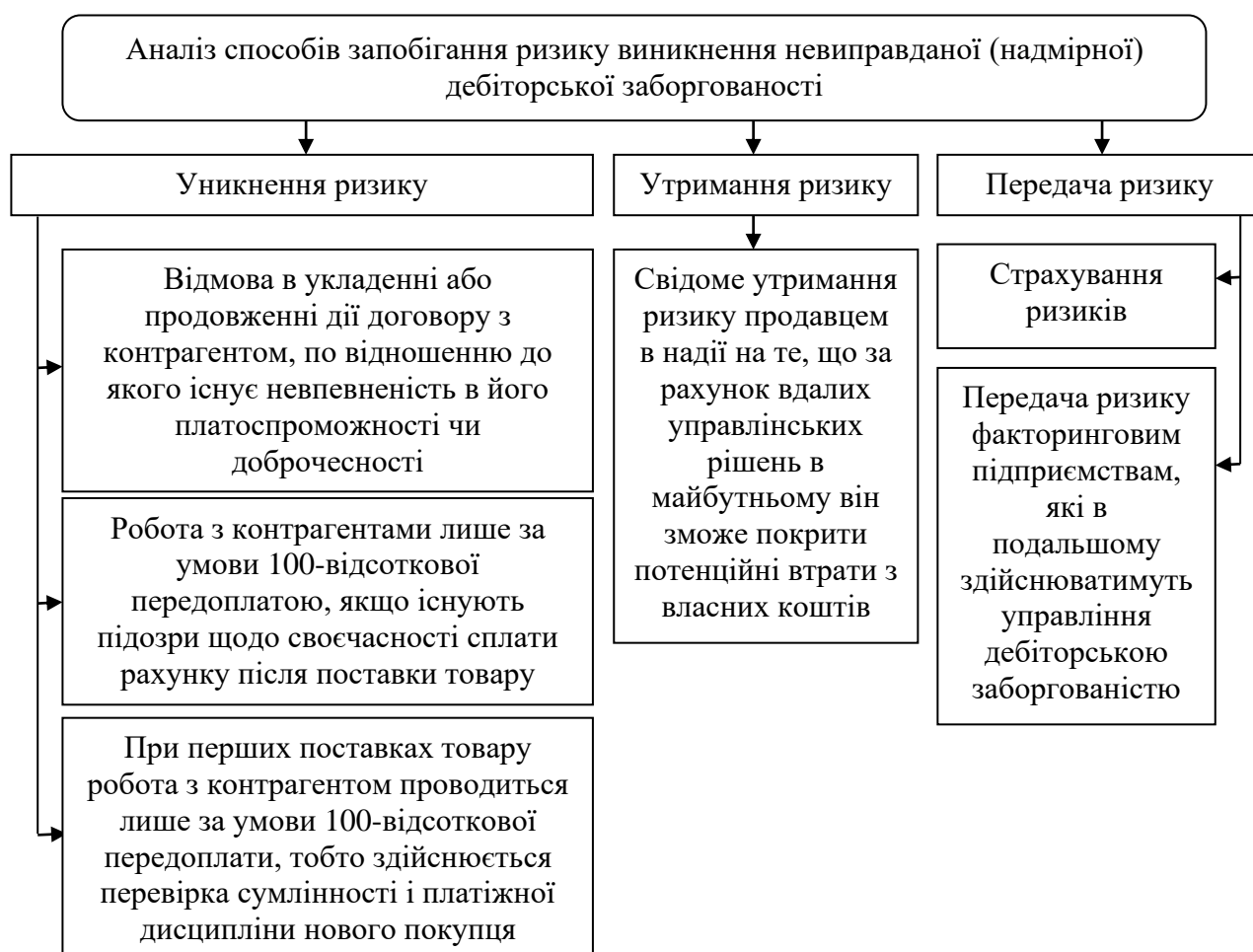


Рисунок 3.3 – Аналіз способів запобігання ризику виникнення невинуватеної (надмірної) дебіторської заборгованості на підприємстві

Гевчук А. В. [18] пропонує використовувати наступні методи для зниження ймовірності ризику виникнення невинуватеної (надмірної) дебіторської заборгованості, зокрема:

- а) диверсифікація ризику виникнення невинуватеної (надмірної)

дебіторської заборгованості – передбачає розподіл дебіторської заборгованості між різними контрагентами;

б) лімітування дебіторської заборгованості – встановлення на підприємстві граничних сум, які можуть бути спрямовані на кредитування контрагентів; використання варіабельних систем оплати, які прийнятні як для дебітора, так і кредитора, та враховують їх фінансові можливості на певний момент часу;

в) ретельний відбір контрагентів, оцінка їх кредитного потенціалу; застосування стандартів кредитоспроможності контрагента при формуванні умов договору; самострахування ризиків дебіторської заборгованості.

Заслуговує на увагу підхід Гудзь О. І., Мусійовської О. Б. [22] щодо управління дебіторської заборгованістю суб'єкта господарювання. Науковці пропонують диверсифікувати способи стягнення дебіторської заборгованості залежно від етапу життєвого циклу підприємства, мотивуючи це різними потребами господарюючих суб'єктів у фінансових ресурсах. Загалом поняття життєвого циклу пропонує розглядати діяльність суб'єкта господарювання через циклічність розвитку та проходження ним певних етапів. У науковій літературі зазвичай один життєвий цикл підприємства включає етапи його створення, зростання, стабільності діяльності і спаду, та наголошується, що для кожного з етапів властиві свої особливості побудови виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової та інших видів політик.

На етапі створення відбувається реєстрація суб'єкта господарювання відповідно до чинного законодавства, формуються відповідні обсяги необхідних для життєздатного старту фінансових, матеріальних, трудових та інших видів ресурсів, відбувається залучення позикового капіталу. На цьому етапі підприємство проводить ретельний аналіз факторів зовнішнього середовища та обирає собі вигідну стратегію поведінки на ринку. Відмінною рисою етапу створення господарюючого суб'єкта від наступних етапів вважаємо те, що дебіторська заборгованість тільки починає виникати, відповідно, її обсяги є доволі незначними. Звідси, саме тому підприємству

важливо одразу контролювати обсяги та терміни погашення дебіторської заборгованості, щоб вони на наступних етапах життєвого циклу не набули статусу безнадійного боргу. Найбільш оптимальними способами управління дебіторською заборгованістю на етапі створення суб'єкта господарювання є:

- а) контроль виникнення дебіторської заборгованості;
- б) оцінювання платоспроможності і ділової активності контрагентів як спосіб прогнозування виникнення несвоєчасного погашення платежів.

Джерелом інформації для проведення такого аналізу можуть стати дані фінансової звітності потенційних споживачів, запити спеціалізованим інформаційним агенціям, різні види неформальних джерел.

На етапі зростання діяльність суб'єкта господарювання спрямована на збільшення обсягів реалізованої продукції і, відповідно, розширення збутової мережі. В цей період підприємство намагається максимально позитивно позиціонувати себе перед контрагентами, тому пропонує їм різні умови постачання товарів. Звичайно, наслідком збільшення кількості споживачів стає об'єктивне зростання обсягів дебіторської заборгованості. Водночас, на нашу думку, управління дебіторською заборгованістю на етапі зростання підприємства не повинно бути досить жорсткими, щоб не призвести до втрати потенційних клієнтів. З іншої, повинна зберігатись висока інформативність проведених заходів, які передують залученню нового контрагента. Вважаємо, на цьому етапі життєвого циклу підприємству доречно використовувати такі способи управління дебіторською заборгованістю:

- контроль стану розрахунків з дебіторами з метою своєчасного виявлення протермінованих видів заборгованості;
- визначення оптимального обсягу оборотного капіталу, який повинен бути спрямований на фінансування дебіторської заборгованості без впливу на фінансову стійкість суб'єкта господарювання;
- використання різних моделей для побудови рейтингу дебіторів з метою їх диференціації щодо можливого надання їм права на відстрочення платежів. Для цього можуть бути використані, наприклад, матриці ABC-аналізу

(дозволяють розподілити споживачів за обсягами прибутку, які вони приносять підприємству) та XYZ-аналізу (проводять рангування споживачів за ступенем повернення заборгованості);

– обґрунтування типу застосовуваної кредитної політики підприємства по відношенню до окремих груп дебіторів, яка передбачає оцінювання їх купівельної спроможності, кредитоспроможності, рентабельності, фінансової стійкості тощо. На етапі зростання суб'єкт господарювання може використовувати агресивний або помірний тип кредитної політики, проте варто відмітити, що реалізація агресивної політики є доволі ризиковою, і повинні проводитись максимально обережно;

– використання психологічних методів впливу на погашення дебіторської заборгованості (наприклад, сюди можна віднести нагадування дебітору про розмір його заборгованості по телефону, факсу, пошті, іншими способами комунікації);

– застосування диверсифікованих інструментів для рефінансування дебіторської заборгованості, зокрема, факторингу, форфейтингу, вексельної форми розрахунків та ін.

На етапі зрілості (стабільності) суб'єкт господарювання отримує високі обсяги прибутку, перш за все, за рахунок налагодженої на попередньому етапі збутової мережі. Вважаємо, що обсяги дебіторської заборгованості на цьому етапі життєвого циклу також можуть трохи збільшуватись. Не зважаючи на високі обсяги доходів від реалізації, на підприємстві повинен проводитись контроль розмірів та структури дебіторської заборгованості, що дозволить уникнути залежності від кредиторів в майбутньому. На етапі зрілості (стабільності) управління дебіторською заборгованістю підприємства передбачає:

– контроль розрахунків з дебіторами, постійний аналіз обсягів, структури та термінів заборгованості; дослідження чинників, які формують дебіторську заборгованість, а також рівня платоспроможності дебіторів;

– побудова власної моделі для оцінювання рейтингу дебіторів, на

підставі якої суб'єкт господарювання може розробляти системи знижок для споживачів; розробити шкалу штрафних санкцій відповідно до обсягів і термінів прострочення дебіторської заборгованості;

- використовувати різні методи рефінансування дебіторської заборгованості, які були визначені на етапі зростання;

- переглянути кредитну політику підприємства, орієнтуючись, в основному, на помірний її тип, адже він передбачає середній ступінь кредитного ризику в процесі реалізації товарів з можливим відтермінуванням оплати. Для більш сумнівних дебіторів рекомендуємо використовувати консервативний тип кредитної політики, відповідно до якого здійснюється лімітування термінів і обсягів надання кредиту;

- використовувати психологічні методи впливу на контрагентів, зокрема, проводити розповсюдження інформації щодо несвоєчасності проведених розрахунків серед спільних постачальників, що загрожує дебітору втратою позитивного іміджу;

- при потребі сформувати резерв сумнівних боргів з метою часткового покриття безнадійної заборгованості.

Для етапу спаду у життєвому циклі підприємства характерно зменшення обсягів реалізації товарів, що об'єктивно призводить до зниження частки ринку, виникнення ризику отримання збитків, а також може стати причиною порушення фінансової стійкості суб'єкта господарювання. На цьому етапі підприємство може або повністю припинити існування, або ж провести оновлення напрямів своєї діяльності, що автоматично переведе його на новий життєвий цикл. На етапі спаду обсяги дебіторської заборгованості є доволі значними, причому основна їх частка зазвичай припадає на безнадійну заборгованість. Якщо підприємство не планує припинити свою діяльність, то йому потрібно докласти чималих зусиль для погашення заборгованості від дебіторів. На етапі спаду суб'єкту господарювання рекомендуємо використовувати наступні способи управління дебіторською заборгованістю:

- контроль розрахунків із дебіторами у розрізі окремих видів

заборгованості та за строками погашення;

- перегляд кредитної політики, при цьому пріоритет віддається застосуванню її консервативного типу;

- рефінансування дебіторської заборгованості;

- залучення юридичних послуг для підготовки матеріалів при подачі позову до суду, при проведенні претензійної роботи, якщо психологічні методи, які використовувались на попередніх етапах, не принесли очікуваних результатів.

Загалом, проведені дослідження показали, що виникнення дебіторської заборгованості властиве кожному з проаналізованих етапів життєвого циклу підприємства. Враховуючи, що дебіторська політика є невід'ємною складовою загальної системи управління суб'єктом господарювання, при її побудові потрібно враховувати особливості розвитку підприємства на тому чи іншому етапі життєвого циклу. З іншої сторони, здійснений аналіз показав, що які б способи та методи для управління не були задіяні, всі вони переслідують мету оптимізації розмірів дебіторської заборгованості, та спрямовані на недопущення виникнення її надмірної величини, а також розробку комплексу заходів з упередження формування сумнівних боргів.

## ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проведено дослідження організації обліку та аудиту дебіторської заборгованості на прикладі приватного підприємства «Рекрафт». Систематизація отриманих результатів дозволила зробити ряд висновків та пропозиції, зокрема:

– функціонування суб'єкта господарювання будь-якої організаційно-правової форми власності неможливе без виникнення взаємовідносин з контрагентами, одним з проявів яких і є виникнення дебіторської заборгованості. Для забезпечення належного рівня обліково-аналітичного забезпечення дебіторської заборгованості потрібно враховувати її характерні ознаки при організації визнання, оцінки та виборі методики відображення на рахунках обліку. Для забезпечення потреб обліку та аудиту дебіторська заборгованість класифікується в межах рахунків, передбачених Планом рахунків та Інструкцією про його застосування, або ж відповідно до класифікації згідно Балансу (Звіту про фінансовий стан);

– аналіз системи нормативно-правового регулювання обліку дебіторської заборгованості показав, що в міжнародній практиці, на відміну від українського законодавства, не існує окремого стандарту з обліку дебіторської заборгованості. Порівняльний аналіз відмінностей обліку дебіторської заборгованості за міжнародними та національними стандартами показав, що у вітчизняній практиці облік дебіторської заборгованості чітко регламентується П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», недотримання яких призводить до виникнення різних типів відповідальності, а в міжнародній системі обліку – в стандартах зазначаються лише базові фундаментальні концепції ведення фінансового обліку, все інше передається на розгляд суб'єктів господарювання.

– дебіторська заборгованість в балансі зарубіжної компанії, зокрема це характерно для країн англо-американської системи обліку, класифікується за

наступними групами: рахунки до отримання; векселі до отримання; дебіторська заборгованість, не пов'язана з реалізацією. Зазвичай у міжнародній практиці не використовують коди рахунків, а лише їх назви. Крім того, для зарубіжної системи обліку характерна оцінка та відображення в звітності дебіторської заборгованості за чистою вартістю реалізації, яка відрізняється від суми, яка фактично належна контрагентом до оплати;

– аналіз структури активу балансу приватного підприємства «Рекрафт» показав, що дебіторська заборгованість суб'єкта господарювання у 2020-2021 роках була сформована виключно з поточних розрахунків з дебіторами. У структурі поточної дебіторської заборгованості підприємства виділяють такі складові: розрахунки з вітчизняними покупцями; розрахунки за виданими авансами; розрахунки з підзвітними особами; розрахунки з іншими дебіторами;

– складання господарських операцій з обліку дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт» ґрунтується на використанні різних способів розрахунків з контрагентами, серед яких найбільш поширеними є розрахунки готівкою та безготівкові розрахунки з використанням банківських форм платіжних інструментів і платіжних систем. Форми і способи розрахунків та особливості їх застосування визначаються при складанні договорів (угод), та коригуються при потребі в процесі їх виконання чи погашення дебіторської заборгованості;

– організація визнання дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві передбачає її групування за видами та строками погашення. Поділ дебіторської заборгованості на довгострокову та поточну відіграє важливе значення при виборі рахунків обліку та порядку відображення в звітності при проведенні оцінки заборгованості на дату визнання та на дату погашення. Загалом до складу організаційних процедур, які забезпечують порядок визнання та облікового відображення розрахунків із дебіторами у приватному підприємстві «Рекрафт», потрібно віднести: організацію документування, організацію податкового супроводу, організацію порядку проведення інвентаризації розрахунків;

– методика обліку дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві здійснюється у відповідності з вимогами чинного облікового законодавства в частині порядку відображення дебіторської заборгованості на рахунках, в регістрах аналітичного й синтетичного обліку, звітності суб'єкта господарювання;

– для проведення оцінки дієвості системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання в частині обліку дебіторської заборгованості запропоновано перелік контрольних питань згрупувати за трьома блоками: нормативно-правовий, організаційний та обліковий. Провівши оцінку системи внутрішнього контролю на підприємстві, аудитор складає та затверджує у керівництва підприємства план аудиту поточної дебіторської заборгованості. Також для досягнення основної мети аудиту дебіторської заборгованості, а також з метою задоволення потреб ініціатора проведення перевірки аудитор розробляє програму аудиту досліджуваного об'єкта обліку;

– розглянуто пропозиції вітчизняних науковців щодо розв'язання проблемних аспектів обліку дебіторської заборгованості. Доведено, що з метою покращення якості організації обліку розрахунків з дебіторами на підприємстві потребують розробки моделі співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями, а також формування набору інструментів, які б дозволили швидко та якісно виявляти негативні фактори, що впливають на їх кількісні і якісні зміни. Підтримуємо думку вчених про необхідність використання внутрішнього для підприємства нормативного інструментарію для вирішення питань методологічних неузгоджень, і лише за їх недостатності чи неможливості повного вирішення питання – рішення переносити на більш вищий законодавчий рівень;

– підготовлено рекомендації щодо проведення аналізу дебіторської заборгованості в системі управління оборотними активами приватного підприємства «Рекрафт». Зокрема, у дипломній роботі наведено підходи вітчизняних науковців щодо змісту аналітичних показників для оцінки дебіторської заборгованості. Зроблено висновок, що незважаючи на

відмінність підходів для аналізу дебіторської заборгованості, кожен з них переслідує важливу мету – оперативно забезпечити потреби управлінського персоналу в якісній, доступній та своєчасній інформації. Розглянуто складові організаційно-економічної моделі аналізу дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання. Розроблено систему рекомендованих показників для проведення аналізу дебіторської заборгованості на приватному підприємстві «Рекрафт»;

– підготовлено пропозиції щодо управління процесами оптимізації дебіторської заборгованості на підприємстві. Визначено найбільш ефективні для досліджуваного підприємства способи для перевірки контрагентів, а також проаналізовано можливості запобігання ризику виникнення невиправданої (надмірної) дебіторської заборгованості у суб'єкта господарювання. Рекомендовано проводити диверсифікацію способів стягнення дебіторської заборгованості залежно від етапу життєвого циклу підприємства, оскільки на кожному з них потреби господарюючих суб'єктів у фінансових ресурсах суттєво між собою відрізняються.

## ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1 Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : закон (№ 996-XIV) : [прийнято Верховною Радою України 16.07.1999] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 14.11.2022).

2 Вплив зміни валютних курсів [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку (№ 21) : [затверджено наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.11.2022).

3 Дебіторська заборгованість [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку (№ 10) : [затверджено наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2022).

4 Загальні вимоги до фінансової звітності [Електронний ресурс] : національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (№ 1) : [затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28.02.2013] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2022).

5 Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства [Електронний ресурс] : методичні рекомендації (№ 635) : [затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2022).

6 План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція щодо його застосування [Електронний ресурс] : план рахунків (№ 291) [затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата

звернення: 17.11.2022).

7 Спрощена фінансова звітність [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку (№ 25) : [затверджено наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.11.2022).

8 Фінансові інструменти: визнання і оцінка [Електронний ресурс] : міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (№ 39) / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.11.2022).

9 Августова О. О., Закревська О. Ю. Відображення дебіторської заборгованості в обліковій політиці торговельних підприємств // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 8. – С. 15-17.

10 Буряк І. О. Облікова політика як складова організації обліку заборгованості за розрахунками / І. О. Буряк // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 2 (4). Частина 1. – С. 214-217.

11 Бухгалтерський фінансовий облік : підручник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – 5-е вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута, 2003. – 726 с.

12 Васільєва Л. М., Трайно О. В. Організація обліку дебіторської заборгованості та шляхи її удосконалення // Молодий вчений. – 2017. – № 10 (50). – С. 820-823.

13 Венгерук Н. П. Шляхи удосконалення методики аудиту дебіторської заборгованості // Науковий огляд : міжнародний науковий журнал. – 2014. – № 4. – С.10-14.

14 Верига Ю. А., Кривогуз А. О. Облік дебіторської заборгованості згідно з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2018. – № 4 (89). – С. 104-111.

15 Водоп'янова О. Види дебіторської заборгованості // Дебет-Кредит. – 2013. – № 20. – С. 2.

16 Волковицька О. М., Болтач С. Ю. Міжнародні нормативи та зарубіжний досвід в організації облікового процесу розрахунків з покупцями та замовниками // Економіка та держава. – 2015. – № 1. – С. 72-75.

17 Волковська Я. В. Визначення необхідності нарахування резерву сумнівних боргів // Управління розвитком. – 2012. – № 10. – С. 47-49.

18 Гевчук А. В. Ризики бухгалтерського обліку та їх вплив на управління дебіторською заборгованістю // Ефективна економіка. – 2019. – № 12. – С. 33-40.

19 Гнатенко Є. П. Щодо аналізу стану дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві [Електронний ресурс] // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(1). – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof\\_2013\\_10%281%29\\_\\_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29__20) (дата звернення: 18.11.2022).

20 Гнатенко Є., Ігнат'єва Я. Порівняльна характеристика обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній і міжнародній практиці // Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Економічні науки. – 2016. – № 2. – С. 67-72.

21 Голов С. Ф., Костюшенко В. М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарії : практ. посіб. – К. : Лібра, 2001. – 670 с.

22 Гудзь О. І., Мусійовська О. Б. Управління дебіторською заборгованістю відповідно до етапу життєвого циклу підприємства // Економіка і суспільство. – 2017. – № 8. – С. 231-235.

23 Гуцаленко Л. В., Чмелюк Т. В. Облік та його контрольні функції в управлінні дебіторською заборгованістю підприємств // Молодий вчений. – 2019. – № 10 (74). – С. 291-296.

24 Дубровська Є. В. Дослідження сутності поняття «Дебіторська заборгованість» // Вісник Сумського державного університету. Економіка. – 2009. – № 2. – С. 202–205.

25 Єдинак Т. С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємства в умовах фінансово-економічної кризи // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 15-19.

26 Єфіменко Т. І. Сумнівна дебіторська заборгованість: формування облікової політики [Електронний ресурс] // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – Вип. 1 (11). – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui\\_2014\\_1\\_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_37) (дата звернення: 18.11.2022).

27 Зелікман В. Д., Соніна Ю. А. Напрями удосконалення обліку та внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості підприємств // Наука та прогрес транспорту. – 2014. – № 4. – С. 37-42.

28 Іванова Т. М. Облікова політика дебіторської заборгованості на будівельних підприємствах // Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. – 2020. – Вип. 46, економічний. – С. 136-143

29 Кадацька А. М., Пташнік О. С. Проблеми обліку розрахунків з підзвітними особами та працівниками щодо витрат на відрядження // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2011. – № 1. – С. 53-57.

30 Кармазіна Н. В. Облікове забезпечення дебіторської заборгованості: проблеми та шляхи його вирішення // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2018. – Випуск 14, т.1. – С. 175-182.

31 Кияшко О. М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / О. М. Кияшко ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2011. – 21 с.

32 Коренева І. Н. Управління дебіторською заборгованістю на підприємствах : монографія. – Київ, 2016. – 124 с.

33 Крайник О. П., Клепікова З. В. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. – Львів : Львівська політехніка. – Київ : Декор, 2001. – 260 с.

34 Кузик Н. П. Особливості обліку факторингових операцій // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування

України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181(3). – С. 124-128.

35 Лишиленко О. В. Бухгалтерський фінансовий облік : навчальний посібник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 524 с.

36 Лищенко О. Г., Бескота Г. М. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством // Держава і регіони. – 2009. – № 1. – С. 114-117.

37 Лігоненко Л. О., Новікова Н. М. Управління дебіторською заборгованістю підприємства : навчальний посібник. – К. : КНТЕУ, 2005. – 276 с.

38 Макаренко А. П., Ахмедова Д. В. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості // Агросвіт. – 2018. – № 2. – С. 45-51.

39 Макаренко А. П., Кучкіна Д. Д. Удосконалення аудиту розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві // Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – № 2. – С. 29-35.

40 Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Бескоста Г. М. Організація і методика аудиту : навч.-метод. посібник. – Запоріжжя : ЗДІА, 2015. – 124 с.

41 Масленников Є. І., Ракитська А. О. Управління процесами оптимізації дебіторської заборгованості // Економіка. Фінанси. Право. – 2019. – № 10/1. – С. 24-26.

42 Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 12. – С. 38-42.

43 Матюха М. М., Лук'янова А. Г. Удосконалення обліку і аналізу дебіторської заборгованості // Інтернаука : міжнародний науковий журнал. – 2018. – № 17 (57). – С. 35-38.

44 Олійник С. О. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/13119/1/11oso.pdf> (дата звернення: 18.11.2022).

45 Палчей А. М., Яцко М. В. Особливості бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості у зарубіжних країнах // Вісник Черкаського університету. – 2015. – № 12 (345). – С. 97-102.

46 Підвисоцька Л. Я. Аналітичні інструменти в контролі дебіторської заборгованості для забезпечення безперервності діяльності [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. – 2017. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5894> (дата звернення: 25.11.2022).

47 Побережець О. В., Кисляк І. М. Теоретичні аспекти та напрями удосконалення обліку поточної дебіторської заборгованості // Економіка. Фінанси. Право. – 2018. – № 10/1. – С. 14-17.

48 Пономаренко О. Г. Удосконалення синтетичного обліку нетоварної дебіторської заборгованості: розвиток наукових уявлень // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2018. – №1(36). – С. 211-217.

49 Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посібник. – [2-ге вид., випр. і доп.] – К. : Знання, 2005. – 662 с.

50 Сапаріна О. Ф., Кірілкіна О. Є. Методологічні основи аналізу дебіторської заборгованості // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 3. – С. 865-868.

51 Синькевич Н. Актуальність та проблеми дебіторської заборгованості: історичні аспекти, економічний зміст та етапи розвитку // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – 2017. – № 2. – С. 119-129.

52 Сопко В. Бухгалтерський облік : навчальний посібник. – 3-те вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 578 с.

53 Федорченко О. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. Федорченко. – Київ, 2009. – 25 с.

54 Фінансова діяльність підприємства : підручник / О.М. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов, К.Я. Петрова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.

55 Чорнак Т. В. Удосконалення оцінки дебіторської заборгованості та її відображення у звітності / Т. В. Чорнак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2010. – № 29. – С.56-59.

56 Чернобривець М.М. Дебіторська заборгованість: сутність та причини виникнення // Європейські перспективи. – 2013. – № 10. – С. 181-185.

57 Чуніхіна Т. С., Добривечір А. С. Організаційно-методичні аспекти обліку дебіторської заборгованості за міжнародними та вітчизняними стандартами обліку в системі управління підприємством // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Випуск 19, частина 1. – С. 123-126.

58 Шатохін О. Облік та інформаційне забезпечення управління господарською діяльністю підприємств // Бухгалтерський облік та аудит. – 2009. – № 10. – С. 12-15.

59 Шипунова О. В. Проблеми обліку фінансових активів у середовищі інформаційної системи // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Випуск 2 (112). – С.91-95.

60 Шолота М. Г., Кудлаєва Н. В. Облік дебіторської заборгованості: проблеми та шляхи їх вирішення // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua> (дата звернення: 16.11.2022).